

Συνέδριο

«Μεταπολίτευση 1974-1981: Λογοτεχνία και πολιτισμική ιστορία»

Ρέθυμνο 15-17/11/2019

Τομέας Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας
Τμήμα Φιλολογίας
Πανεπιστήμιο Κρήτης

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ Ι	2
ΔΙΑΝΟΗΣΗ Ι	3
ΚΡΙΤΙΚΗ - ΑΡΧΕΙΟ	5
ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ Ι	6
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΙΙ	8
ΔΙΑΝΟΗΣΗ ΙΙ	11
ΔΙΕΘΝΗΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ	13
ΘΕΑΤΡΟ	15
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΙΙΙ	17
ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ	20
ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ	23
ΤΕΧΝΕΣ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ	25
ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΚΑΙ ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΗ ΕΚΦΡΑΣΗ	28
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΙV	30
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ V	32
ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΙΙ	34

***

Επιστημονική επιτροπή

Βενετία Αποστολίδου
Γιάννης Δημητρακάκης
Αγγέλα Καστρινάκη
Κωστής Κορνέτης
Αναστασία Νάτσινα
Δημήτρης Πολυχρονάκης
Δημήτρης Τζιόβας

Οργανωτική Επιτροπή

Γιάννης Δημητρακάκης
Αγγέλα Καστρινάκη
Αναστασία Νάτσινα

***

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ Ι

1. Τα τζιτζίκια και οι μέρμηγκες της λογοτεχνικής μεταπολίτευσης: Ρήξεις και συνέχειες στις γενιές των πεζογράφων

Λίζυ Τσιριμώκου, Ομότιμη καθηγήτρια Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας, Α.Π.Θ.

Οι νεαροί πεζογράφοι που εμφανίζονται κατά τη δεκαετία του 1980 κι εφεξής (Χρ. Βακαλόπουλος, Βαγ. Ραπτόπουλος, Π. Τατσόπουλος, Χρ. Χωμενίδης κ.ά.) διαφοροποιούνται αισθητά από την πρώτη και τη δεύτερη μεταπολεμική γενιά και τις αναζητήσεις τους, τόσο θεματικά όσο και υφολογικά: διαπνέονται από διάχυτη αποκαθλωτική διάθεση έναντι του άμεσου ή απώτερου παρελθόντος, αποτυπώνουν προκλητικά τη νοοτροπία και τις ανησυχίες των μετεφήβων συνομηλίκων τους, ξεκλειδώνοντας τους κώδικες μιας νεανικής επικοινωνίας. *Οι ανήλικοι* (Τατσόπουλος, 1980), *Οι πτυχιούχοι* (Βακαλόπουλος, 1984), *Τα τζιτζίκια* (Ραπτόπουλος, 1985) μοιάζουν με συλλογικό πορτρέτο μιας γενιάς που γυρεύει τα όρια της δύσκολης ενηλικίωσής της με πνεύμα αντισυμβατικό, ειρωνικό, απομυθευτικό.

2. Οικογενειακοί δεσμοί και ερωτικοί κώδικες: Μετατοπίσεις στην αφηγηματική πεζογραφία της Μεταπολίτευσης

Μαίρη Μικέ, Καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας, Τμήμα Φιλολογίας, Α.Π.Θ.

Η παρούσα ανακοίνωση παρακολουθώντας στο πεδίο της αφηγηματικής αναπαράστασης αισθητικούς και ιδεολογικούς μετασχηματισμούς της γραφής εστιάζει το ενδιαφέρον της σε τρόπους με τους οποίους συγκροτούνται οικογενειακές αξίες και ερωτικοί κώδικες σε μια σειρά πεζογραφικών κειμένων (του Γ. Γιατρομανωλάκη, του Γ. Χειμωνά, της Μ. Δούκα, της Ρ. Γαλανάκη, του Πρ. Μάρκογλου, του Δ. Δημητριάδη, της Αλ. Δεληγιώργη, της Τ. Γκρίτση-Μιλλιέξ, του Ν. Κάσδαγλη, του Δ. Νόλλα, του Μ. Κουμανταρέα, του Γ. Ιωάννου κ.ά) και δοκιμάζει να απαντήσει σε ερωτήματα όπως: Πώς στους νέους καιρούς οργανώνονται οι τρόποι της οικογενειακής εξουσίας, πώς προβάλλονται οικογενειακές δομές σέ συνδυασμό με κοινωνικές, ταξικές, ιστορικές, πολιτικές συνθήκες και πώς διαμορφώνονται (νέοι) ερωτικοί κώδικες; Αν, για παράδειγμα, ένα εμπόδιο που ορθώνεται σε μεσοπολεμικά πεζογραφικά κείμενα για την πλήρωση της ερωτικής επιθυμίας οφείλεται κυρίως σε ταξικούς φραγμούς, σε τακτοποίηση οικονομικών χρεών με τίμημα συνήθως το γυναικείο σώμα, στη συνθήκη του γάμου και αν σε κείμενα της μεταπολεμικής πεζογραφίας η πλήρωση μιας αμοιβαίας ερωτικής επιθυμίας εμποδίζεται εν πολλοίς εξαιτίας ιδεολογικών φραγμών και πολιτικών συγκυριών, πώς σχεδιάζεται ο αντίστοιχος χάρτης στους χρόνους της Μεταπολίτευσης όταν ανατρέπονται όλα τα προδικτατορικά δεδομένα;

3. Οι πεζογράφοι των πρώτων χρόνων της μεταπολίτευσης: Ανάμεσα στο καινούργιο και το παλιό. Συγκλίσεις και αποκλίσεις μιας μεταιχμιακής εποχής.

Βαγγέλης Χατζηβασιλείου, κριτικός

Το πολιτικό και το ιστορικό πεδίο στο οποίο κυρίως ανέπτυξαν τις δυνάμεις τους οι πρώτοι μεταπολεμικοί πεζογράφοι αποτελεί, για τα πρώτα τουλάχιστον χρόνια μετά

το 1974, το σημείο τομής του καινούργιου με το παλιό: την περιοχή όπου οι συγκλίσεις των νέων με τους αρχαιότερους θα μετατραπούν βαθμιαία σε αποκλίσεις – αποκλίσεις οι οποίες θα χτίσουν μια πρωτόφαντη τάξη με ποικίλα και ιδιαιτέρως ετερογενή υλικά. Είναι θεαματικός ο τρόπος με τον οποίο τροποποιούνται οι έννοιες των συλλογικών μεγεθών καθώς περνάμε από τους προδικτατορικούς στους μεταδικτατορικούς συγγραφείς. Και τούτο επειδή θα παρεμβληθεί ένας δίδυμος παράγοντας. Από τη μια πλευρά οι νέοι πεζογράφοι θα στρέψουν την προσοχή τους στο Πολυτεχνείο και στη φοιτητική εξέγερση κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, στις μνήμες της Κατοχής και του Εμφυλίου, καθώς και στο νεόκοπο φαινόμενο της τρομοκρατίας, όπως θα γεννηθεί και θα εξελιχθεί στα χρόνια της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας. Από την άλλη, όμως, μεριά, το έργο τους θα κατευθυνθεί προς τα κράσπεδα της πολιτικής και της Ιστορίας: είτε για να εξισώσει το ατομικό με το συλλογικό μετά από δεκαετίες κυριαρχίας του συλλογικού είτε για να μεγεθύνει την παράμετρο του εγώ είτε, τέλος, για να καταφύγει σε μια συμβολική σύλληψη του υπερατομικού η οποία θα επιχειρήσει να στρέψει προς μεταμοντέρνα κατεύθυνση την προσέγγισή του.

Ροπές και τάσεις όπως αναπτύσσονται σε ένα τέτοιο πλαίσιο θα εξεταστούν σε έργα της Μάρως Δούκα, του Αλέξη Πανσέληνου, του Δημήτρη Νόλλα, του Γιώργη Γιατρομανωλάκη, του Δημήτρη Δημητριάδη, του Γιάννη Πάνου, του Φ. Δ. Δρακονταειδή και του Μιχάλη Γκανά: έργα τα οποία δημοσιεύονται μεταξύ 1974 και 1981 (σε κάποιες περιπτώσεις φτάνουν μέχρι και το 1985), σηματοδοτώντας το μεταιχμιακό πνεύμα μιας ολόκληρης εποχής.

ΔΙΑΝΟΗΣΗ I

4. Ο πανεπιστημιακός καθηγητής στον δημόσιο στίβο: Η περίπτωση του Δ. Ν. Μαρωνίτη

Βενετία Αποστολίδου, Αναπληρώτρια καθηγήτρια Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και Λογοτεχνικής Εκπαίδευσης, Α.Π.Θ.

Έχει επισημανθεί πολλάκις ότι ένα βασικό χαρακτηριστικό της μεταπολίτευσης είναι η ανάδειξη του πανεπιστημίου σε βασικό παράγοντα της πολιτισμικής ζωής με ένα τρόπο πολύ διαφορετικό από το παρελθόν. Η εξέγερση του Πολυτεχνείου, η αντίσταση που προέβλεπαν στην δικτατορία κάποιοι καθηγητές, οι συνδικαλιστικοί αγώνες του ΕΔΠ και βέβαια η έντονη πολιτική, συνδικαλιστική και πολιτισμική ζωή των φοιτητών συντελούν στο να αναλάβει το πανεπιστήμιο έναν ηγεμονικό ρόλο στην πολιτισμική ζωή. Σημαντικό κομμάτι αυτής της διαδικασίας είναι εκείνοι οι πανεπιστημιακοί καθηγητές οι οποίοι δραστηριοποιούνται ενεργά στη δημόσια σφαίρα αρθρογραφώντας τακτικά σε μεγάλες εφημερίδες και συμμετέχοντας σε κάθε είδους δημόσιες συζητήσεις και εκδηλώσεις. Δημιουργούνται έτσι νέα κανάλια διασύνδεσης της πολιτικής, της επιστήμης και του πολιτισμού, μέσα και από τα βασικά πολιτικά /επιστημονικά περιοδικά της εποχής.

Μέσα σε αυτό το κλίμα και, καθώς το ενδιαφέρον και η ζήτηση για τη νεοελληνική λογοτεχνία, όπως και για άλλα πεδία της πολιτισμικής παραγωγής του νέου ελληνισμού, βρίσκεται στα ύψη, ο Δ. Ν. Μαρωνίτης, καθηγητής της Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας, αναδεικνύεται στον κατεξοχήν πανεπιστημιακό καθηγητή που παρεμβαίνει δημοσίως για ζητήματα λογοτεχνίας κυρίως αλλά και για γενικότερα θέματα πολιτισμού. Η εβδομαδιαία συνεργασία του με *Το βήμα* είχε ξεκινήσει μέσα στη δικτατορία, το 1971 αλλά η μεταπολίτευση δημιούργησε πολιτικές,

συναισθηματικές και ηθικές υποδοχές τόσο στον ίδιο, όσο και στο περιβάλλον, που εντατικοποίησαν την ενασχόλησή του με τη σύγχρονη λογοτεχνία.

Η ανακοίνωση θα παρακολουθήσει τη δημόσια παρέμβαση του Μαρωνίτη στα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, τα θέματα τα οποία ανακίνησε, τις διαμάχες τις οποίες προκάλεσε. Θα αξιοποιήσει την περίπτωση του Μαρωνίτη με στόχο να απαντήσει στα εξής ερωτήματα: αλλάζει στη μεταπολίτευση η σχέση πανεπιστημιακής φιλολογίας και εξωπανεπιστημιακής κριτικής; Πώς αντιδρούν συγγραφείς και κριτικοί στον «κριτικό επεκτατισμό» του πανεπιστημίου; Μπορεί άραγε να υποστηριχθεί πως με τη μεταπολίτευση ξεκινούν πολύ σημαντικές αλλαγές στο συνολικό λογοτεχνικό πεδίο και, εάν ναι, προς ποια κατεύθυνση;

5. “Η επινόηση ενός όρου: ο πολιτισμικός και ο πολιτικός λαϊκισμός στη μεταπολιτευτική σκέψη του Δημήτρη Χατζή”

Δημήτρης Π. Σωτηρόπουλος, Αναπληρωτής καθηγητής Σύγχρονης Πολιτικής Ιστορίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και γραμματέας Σύνταξης της Νέας Εστίας

Στις τέσσερις διαλέξεις που έδωσε ο Δημήτρης Χατζής, το Μάρτιο του 1979, στον Φιλοπρόοδο Όμιλο Υμηττού, προτείνει ως ερμηνευτικό εργαλείο για την ιστορία του νέου ελληνισμού έναν όρο που ακόμη δεν χρησιμοποιείται ευρέως στο δημόσιο λόγο: το λαϊκισμό, και μάλιστα και στην δεξιά και στην αριστερή εκδοχή του. Έτσι, ο όρος αυτός που θα γίνει κοινός τόπος στην κριτική αλλά και την αγοραία σκέψη της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, θα αποτελέσει στη σκέψη του Έλληνα λογοτέχνη και ιστορικού βασικό εργαλείο για την κατανόηση της νεοελληνικής ιδεολογίας. Τι ακριβώς, όμως, περιγράφει με τον όρο αυτό ο Δ. Χατζής, πως τον εντάσσει μέσα στην ιστορία του νέου ελληνισμού, και πως θεωρεί ότι επηρεάζει την ιδιοπροσωπεία του, είναι μερικά από τα ερωτήματα που θέτει αυτή εδώ η εισήγηση.

6. «Αμφισβήτηση..ναι αλλά ποιας;». Διανοούμενοι και δημόσια σφαίρα στα πρώιμα χρόνια της Μεταπολίτευσης

Γιάννης Παπαθεοδώρου, Αναπληρωτής Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Παν/μιο Πατρών

Μία από τις καταλυτικές αλλαγές που έφερε η πνευματική αντίσταση στη δικτατορία ήταν η διαμόρφωση ενός κοινού «δημοκρατικού μετώπου» στο χώρο της διανόησης. Παράλληλα, από τα *Δεκαοχτώ Κείμενα* έως τη *Συνέχεια* και από τον *Πολίτη* έως το *Αντί*, παρατηρείται ένας μετασχηματισμός στο ρόλο του ενεργού πολίτη, του πανεπιστημιακού δασκάλου και του «δημόσιου διανοούμενου». Στα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης, η παρέμβαση των διανοουμένων, είτε αφορά την πολιτική είτε την πολιτισμική κριτική, συνοδεύεται από ένα συχνά συγκρουσιακό διάλογο για τα όρια και τον τρόπο της «ανάληψης ευθύνης» του λόγου τους στη δημόσια σφαίρα. Στην ανακοίνωσή μου, θα υποστηρίξω πως, στα χρόνια αυτά, το πεδίο της πολιτισμικής παραγωγής και ο «εκπαιδευτικός εκδημοκρατισμός» εξελίσσεται σε ένα προνομιακό πεδίο «μάχης ιδεών», μέσα από το οποίο όχι μόνο πραγματοποιείται η υπέρβαση της παραδοσιακής «στράτευσης» των διανοουμένων αλλά εγκαινιάζονται νέες μορφές δράσης και «παρρησίας». Πιο συγκεκριμένα, εκκινώντας από την έρευνα της εφ. «Τα Νέα» για την έννοια της «αμφισβήτησης» (1978), θα επιχειρήσω να δείξω πως ένας κοινός τόπος της κριτικής σκέψης εξελίχθηκε σε αφορμή για έναν ευρύτερο ιστορικό αναστοχασμό της «προοδευτικής διανόησης» στην Ελλάδα αλλά ταυτόχρονα εξελίχθηκε και σε μια νέα «μεθοδολογική μυθοπλασία» γύρω από τον ρόλο των διανοουμένων στη Μεταπολίτευση.

ΚΡΙΤΙΚΗ - ΑΡΧΕΙΟ

7. Για μια ποιητική της λογοτεχνικής κριτικής κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο: το κριτικό θεώρημα του Σπύρου Τσακνιά και του Αλέξη Ζήρα.

Άννα Αφεντουλίδου, ποιήτρια, κριτικός λογοτεχνίας, αποσπασμένη φιλόλογος στο Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Όπως η λογοτεχνική παραγωγή διαμορφώνει τα χαρακτηριστικά που την διαφοροποιούν από την προηγούμενη μεταπολεμική περίοδο ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '70, έτσι και η κριτική λογοτεχνίας κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, διαμορφώνει τις συνέχειες αλλά και τις ασυνέχειές της με διαφορετικά οχήματα: Π.χ. από τους παλαιότερους ο Β.Βαρίκας και ο Α.Χουρμούζιος έχουν πεθάνει, ο Α.Καραντώνης βαδίζει προς την δύση του χωρίς αξιόλογο πλέον έργο, ενώ εξακολουθούν να γράφουν κριτικοί, όπως ο Τ.Καρβέλης και ο Γ.Δάλλας, την ίδια εποχή που ο Α.Αργυρίου απορροφάται από την 8/τομη Ιστορία του και ο Α.Κοτζιάς αφιερώνεται στην πεζογραφία. Από τους σημαντικότερους νεότερους κριτικούς (με σταθερή κριτικογραφία) είναι ο Κ.Παπαγεωργίου (ο οποίος θα ασχοληθεί σχεδόν αποκλειστικά με την ποίηση), ο Α.Ζήρας και ο Σ.Τσακνιάς, ο οποίος είναι μεν μεγαλύτερος αλλά αρχίζει να δημοσιεύει περίπου την ίδια εποχή. Μετά το 1980 θα εμφανιστούν και άλλοι νεότεροι κριτικοί, ο Δ.Κούρτοβικ (που θα ασχοληθεί κυρίως με την κριτική πεζογραφία), ο Β.Χατζηβασιλείου, η Ε.Κοτζιά.

Επειδή θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε αρκετές διαφοροποιήσεις στον τρόπο ανάγνωσης, την κριτική προσέγγιση και την ερμηνευτική αποτίμηση των κριτικών αυτής της εποχής (1974-1981) θα ήθελα να κεντράρω σε ένα κριτικό θεώρημα που, ενώ διατηρεί την επαφή με την παράδοση, ταυτοχρόνως διαμορφώνει και μια ιδιαίτερη διαφοροποιητική φυσιογνωμία αναφορικά με τους προγενέστερους. Το θεώρημα αυτό χαρακτηρίζει δύο κυρίως εκπροσώπους της περιόδου, οι οποίοι, παρόλο που δεν είναι συνομήλικοι, ξεκινούν να γράφουν συστηματικά και οι δύο αμέσως μετά την μεταπολίτευση: ο Τσακνιάς που κριτικογραφεί επί 25 έτη (1974-1999) και ο Ζήρας ο οποίος έχει ήδη κλείσει 50 χρόνια αδιάλειπτης κριτικογραφίας αλλά και συγγραφής μονογραφιών, θεματικών μελετών και συγκριτολογικών κειμένων.

Αν θελήσουμε να διαγνώσουμε τα βασικά σημεία των κριτικών θεωρήσεών τους, θα καταγράφαμε: 1. Το λογοτεχνικό κείμενο αντιμετωπίζεται ως ένα πολυπαραγοντικό δημιούργημα χωρίς φορμαλιστικά στεγανά και ιδεολογικές σχηματοποιήσεις. 2. Θεωρούν α-νόητο το δίλημμα της «υψηλής και ταπεινής τέχνης», αφού το κρίσιμο σημείο γι' αυτούς παραμένει κατά πόσο η σύσταση και η λειτουργία του λόγου τους κινητοποιεί το αδρανισμένο στρώμα της ευαισθησίας και της κοινής μας αίσθησης. 3. Η κριτική γλώσσα οφείλει να είναι διττά ισοζυγισμένη: να υποβοηθά την μεθοδική τεκμηρίωση, αλλά να μην πνίγει το συγκινησιακό πάθος.

8. Δημήτρης Ραυτόπουλος, «αεί αναθεωρών». Από την ιδεολογική λογοτεχνική κριτική στην κριτική της κουλτούρας

Κώστας Καραβίδας, Μέλος ΕΔΙΠ Νεοελληνικής Φιλολογίας Παν/μίου Ιωαννίνων

Ο Δημήτρης Ραυτόπουλος είναι εμβληματική μορφή της νεοελληνικής κριτικής. Κεντρικό πρόσωπο της αριστερής μεταπολεμικής λογοτεχνικής κριτικής, κυρίως μέσα από τις γραμμές του περιοδικού *Επιθεώρηση Τέχνης*, ο Ραυτόπουλος

παρουσιάζει ενδιαφέρουσες ιδεολογικές μετατοπίσεις ως κριτικός μέσα στη μακρά διάρκεια της Μεταπολίτευσης. Η προτεινόμενη εισήγηση θα επιχειρήσει να διερευνήσει την εξέλιξη της μεταδικτατορικής λογοτεχνικής κριτικής, εστιάζοντας στα πρώτα χρόνια μετά το 1974 και εξετάζοντας την κριτική στάση του Ραυτόπουλου και τη μετάβασή του από τη στρατευμένη ιδεολογική κριτική που είχε ασκήσει προδικτατορικά στην *Επιθεώρηση Τέχνης* προς μια περισσότερο φιλελεύθερη και αντιολοκληρωτική πολιτισμική προσέγγιση της λογοτεχνίας και της κουλτούρας στα χρόνια της Μεταπολίτευσης.

Κάποια από τα ερωτήματα που θα επιχειρήσει να απαντήσει η ανακοίνωση είναι τα εξής: ποιες είναι οι ιδεολογικές προϋποθέσεις της μεταστροφής του Ραυτόπουλου; Πώς επηρεάζει τον κριτικό η επαφή του με τη γαλλική αντιολοκληρωτική κουλτούρα, αλλά και με τα θεωρητικά ρεύματα της δεκαετίας του '60 και του '70; Σε τι συνίσταται το πείραμα του περιοδικού *Ηριδανός*; Πού εκβάλλει, όσον αφορά τη λογοτεχνική κριτική και την κριτική της κουλτούρας, ο πολιτικός αναθεωρητισμός του; Πώς συνδέεται η κριτική του μετατόπιση με το *Κιβώτιο* του Άρη Αλεξάνδρου και η σχέση του με τον συγγραφέα; Πώς συνδέεται η περίπτωση Ραυτόπουλου με τη διαμόρφωση αισθητικών κριτηρίων αξιολόγησης της λογοτεχνίας στη Μεταπολίτευση από μια νέα γενιά κριτικών;

9. *Προς μια νέα διαχείριση του αρχαιακού υλικού: η δημιουργία του Ε.Λ.Ι.Α.

Ερη Σταυροπούλου, Ομότιμη καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας, Ε.Κ.Π.Α.

Το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο ιδρύθηκε το 1980. Η ιδέα και η απόφαση για τη δημιουργία του ανήκει στους Μάνο Χαριτάτο και Δημήτρη Πόρτολο και ανάγεται στα μέσα της δεκαετίας του 1960. Τη δεκαετία του '70 και ιδιαίτερα μετά τη Μεταπολίτευση μια σειρά από εκδηλώσεις σε συνεργασία με την Εταιρεία Σπουδών της Σχολής Μωραΐτη και την Εθνική Πινακοθήκη φέρνουν στη δημοσιότητα αυτή την ιδιωτική πρωτοβουλία. Στόχος της ανακοίνωσής μου είναι η παρουσίαση και ο σχολιασμός α) των αρχικών δράσεων του Ε.Λ.Ι.Α., μέσω των οποίων διαμορφώνεται η φυσιογνωμία του, β) της στοχοθεσίας του ως προς τη συγκέντρωση και διαχείριση αρχαιακού υλικού και γ) των καινοτόμων πρακτικών του που συνέβαλαν ουσιαστικά σε μια «αλλαγή παραδείγματος» στο πεδίο της πρόσβασης και χρήσης των αρχείων.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ Ι

10. Ευρωπαϊκές και βαλκανικές συντεταγμένες της λογοτεχνίας: αναζητήσεις, σχήματα και προβληματισμοί στον λογοτεχνικό περιοδικό τύπο

Βασίλης Βασιλειάδης, δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας, Ερευνητής, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας

Η ανακοίνωση εξετάζει πώς προσδιορίζεται η λογοτεχνία στα χρόνια αμέσως μετά την επιστροφή στη δημοκρατική ομαλότητα, σε ένα πλαίσιο συγκεκριμένων ιστορικών, ιδεολογικών και αισθητικών προϋποθέσεων. Διερευνά σε ποιες

προσδοκίες και σε ποια ιδεολογικά σχήματα ανταποκρίνεται η νεοελληνική λογοτεχνία στην προοπτική της συσχέτισής της με τη βαλκανική και την ευρωπαϊκή.

Πεδίο έρευνας, καταγραφής και μελέτης συνιστούν τα προγραμματικά κείμενα (διακηρύξεις, εναρκτήρια σημειώματα, απολογισμοί, κλπ.) των (νέων) λογοτεχνικών περιοδικών στα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης καθώς και οι κριτικές προσεγγίσεις (άρθρα, συζητήσεις, έρευνες) που δημοσιεύτηκαν στις σελίδες τους. Αναφέρονται ενδεικτικά τα περιοδικά *Τραμ* (1971, 1976-1979), *Ηριδανός* (1972-1976), *Γράμματα* (1971, 1975-1977), *Διαβάζω* (1976 κ.ε.), *Σήμα* (1975-1979) και *Νέο Σήμα* (1979-1980), *Ο Αίμος* (1976-1980), *Πρίσμα* (1980-1981).

Στον βαθμό που οι περιοδικές εκδόσεις ήταν συλλογικές προσπάθειες ή αποτέλεσαν πολιτισμικές/ιδεολογικές εκφράσεις ορισμένων ομάδων, μπορούν να θεωρηθούν ένας ασφαλής δείκτης προσδιορισμού των συντεταγμένων εντός των οποίων κινήθηκε η κριτική (ανα)θεώρηση της λογοτεχνίας στα χρόνια 1974-1981. Στις περιπτώσεις μάλιστα μακρόχρονης κυκλοφορίας ή επανακυκλοφορίας περιοδικών που καλύπτουν και τις προηγούμενες δεκαετίες (όπως *Διαγώνιος*, *Καινούρια Εποχή*, *Νέα Εστία*, *Νέα Πορεία*, *Νεοελληνικός Λόγος*) είναι δυνατό να ανιχνευθούν ενδιαφέρουσες μετατοπίσεις κατά τη μετάβαση από την προ-στη μεταδικτατορική εποχή, συντονιζόμενες με τις πολιτικές και ιδεολογικές καταστάσεις και εξελίξεις (κομμουνιστικά Βαλκάνια, προϊούσα φιλελευθεροποίηση, προοπτική της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, κλπ.).

Τίθενται και συζητιούνται ερωτήματα όπως ποια είναι η δυναμική της σχέσης περιφέρεια-κέντρο που κατανοείται αυτά τα χρόνια στο πλέγμα ελληνικό-ευρωπαϊκό-βαλκανικό, ποιες είναι οι (πολιτικές/ιδεολογικές) συνιστώσες με τις οποίες γίνονται αντιληπτές τέτοιες σχέσεις, ποιες εκδοχές λαμβάνει το αίτημα συγχρονισμού με το ευρωπαϊκό, ποιες προσδοκίες το συνδιαμορφώνουν και ποιες αμφιβολίες ή ανησυχίες το συνοδεύουν.

11. Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις: οι μεταφράσεις στον περιοδικό Τύπο των πρώτων χρόνων της μεταπολίτευσης

Νίνα Παλαιού, δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας

Ο περιοδικός Τύπος αποτελεί προνομιακό πεδίο μελέτης των εξελίξεων στο πολιτισμικό πεδίο. Η διερεύνηση της φυσιγνωμίας των περιοδικών της μεταπολιτευτικής περιόδου 1974-1981, των εκδοτικών επιλογών και πρακτικών, των αισθητικών αναφορών και των ιδεολογικών αναζητήσεων, των συνεργασιών και των διαμορφούμενων δικτύων είναι αρωγός σημαντικός στην προσπάθεια χαρτογράφησης του λογοτεχνικού φαινομένου στο πλαίσιο των ευρύτερων κοινωνικοπολιτικών ζυμώσεων της μεταπολίτευσης. Η προσπάθεια αυτή αποκτά δε ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αν αναλογιστεί κανείς ότι οι δεκαετίες του 1970 και του 1980 υπήρξαν καθοριστικές αναφορικά με τη θεώρηση της κουλτούρας και την εκ νέου νοηματοδότησή της υπό το πρίσμα της αυξανόμενης αμφισβήτησης της διάστασης μεταξύ υψηλής και χαμηλής κουλτούρας. Το πεδίο έρευνας είναι αρκετά ευρύ. Τα πρώτα χρόνια μετά από την πτώση της δικτατορίας έκαναν την εμφάνισή τους μερικά από τα σημαντικότερα και σε ορισμένες περιπτώσεις μακροβιότερα έντυπα της μεταπολίτευσης, όπως τα περιοδικά *Σήμα* (1975-1979), *Ο Πολίτης* (1976-2007), *Διαβάζω* (1976-2002), *Το Δέντρο* (1978-2011). Συνέχισαν επίσης την κυκλοφορία τους ή επανακυκλοφόρησαν έντυπα που είχαν εμφανιστεί κατά τη διάρκεια της επταετίας, όπως τα περιοδικά *Αντί* (1972, 1974-2008), *Ηριδανός* (1972-1974, 1975-1976), *Τραμ* (1971-1972, 1976-1979), *Χνάρι* (1973-1975).

Η ανακοίνωση αναπόφευκτα θα περιοριστεί σε ένα μικρότερο πεδίο στόχευσης. Θα εστιαστεί στις μεταφράσεις στα περιοδικά εκείνα που κλείνουν τον κύκλο τους εντός της δεκαετίας του 1970 (π.χ. *Χνάρι, Τραμ, Ηριδανός, Σήμα*), δίνοντας έμφαση σε αυτές που αφορούν το λογοτεχνικό πεδίο, είτε πρόκειται για λογοτεχνικά κείμενα είτε για θεωρητικά κείμενα περί λογοτεχνίας, χωρίς να παραγνωρίζονται θεωρητικά κείμενα άλλων γνωστικών πεδίων ή και άλλα μακροβιότερα περιοδικά. Η μετάφραση είναι ένα από τα βασικά μέσα πολιτισμικής διαμεσολάβησης και ως τέτοιο δίνει σημαντικές πληροφορίες για το περιβάλλον εντός του οποίου δημιουργείται, την περιρρέουσα ατμόσφαιρα, τις αναζητήσεις, την πρόσληψη και τη λειτουργία αισθητικών και ιδεολογικών τάσεων σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο. Αξιοποιώντας τα ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα που προκύπτουν από τη μελέτη των μεταφράσεων σε σημαντικά περιοδικά των πρώτων μεταπολιτευτικών χρόνων, απώτερος σκοπός είναι να αναδειχθούν τα πλέον ενδιαφέροντα στοιχεία, οι κυρίαρχες τάσεις και οι τυχόν αθέατες μέχρι στιγμής πλευρές, που συνέβαλαν στη διαμόρφωση του πολιτισμικού πεδίου της περιόδου.

12. Μεταπολιτευτικές απηγήσεις στο κυπριακό περιοδικό *Νέα Εποχή*: Από την πτώση της Χούντας έως την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία (1974-1981)

Κυριάκος Ιωάννου, δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας Α.Π.Θ., Υπεύθυνος έκδοσης περ. Κυπριακή Εστία

Το γνωστό περιοδικό *Νέα Εποχή* εκδίδεται στη Λευκωσία από το 1959 μέχρι σήμερα και θεωρείται το μακροβιότερο περιοδικό της Κύπρου. Από το 1971 κ.ε., το περιοδικό απέκτησε αποκλειστικά λογοτεχνικούς και καλλιτεχνικούς προσανατολισμούς, κυρίως επειδή η συντακτική επιτροπή του έκρινε ότι ωρίμασαν οι συνθήκες για μια πιο συστηματική παρουσία της αριστερής διανόησης στα πνευματικά πράγματα της Κύπρου. Στην παρούσα ανακοίνωση καταβάλλεται προσπάθεια για μια πρώτη παρουσίαση και εξέταση του/των τρόπου/-ων με τον/τους οποίο/-ους το περιοδικό *δεξιώθηκε* την ελληνική Μεταπολίτευση κατά την περίοδο 1974-1981, δηλ. από την πτώση της Χούντας έως την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία. Μολονότι, όπως είναι αναμενόμενο, στη θεματολογία της *Κυπριακής Εστίας* κατά την παραπάνω περίοδο δεσπόζει η τουρκική εισβολή του 1974, μια πρώτη αποδελτίωση οδηγεί στη διαπίστωση ότι ένας καθόλου ευκαταφρόνητος αριθμός (λογοτεχνικών, δοκιμιακών κ.ά.) δημοσιευμάτων περιγράφει με ενάργεια τη στάση του περιοδικού απέναντι στη Μεταπολίτευση μέχρι και την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Ανδρέα Παπανδρέου και επιτρέπει την εξαγωγή ενδιαφέροντων συμπερασμάτων.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ II

13. Το προανάκρουσμα της έκρηξης: Φύλο, βία και κοινωνία στην αστυνομική λογοτεχνία των πρώτων χρόνων της Μεταπολίτευσης

Francesca Zaccone, Cultrice della materia di Lingua e letteratura neogreca, Sapienza Università di Roma

Τη δεκαετία του 1980 παρατηρείται στην Ελλάδα μία έκρηξη της αστυνομικής λογοτεχνίας και του νουάρ, σημειώνοντας μία επιστροφή στο είδος, μετά την

παρένθεση σιωπής που διαδέχθηκε την παραγωγή του Γιάννη Μαρή και των υπόλοιπων συγγραφέων του κύκλου.

Τα πρώτα σημάδια αυτής της «έκρηξης της αστυνομικής λογοτεχνίας» της δεκαετίας του 1980 εμφανίζονται ήδη κατά τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης μέσα από μία σειρά εγχώριων και αρκετά ετερόκλητων έργων στα οποία οι γυναίκες κατέχουν μία σημαντική θέση: πράγματι, με αυτό το είδος ασχολούνται γυναίκες και άνδρες συγγραφείς που διαθέτουν ένα διαφορετικό υπόβαθρο και δημιουργούν ένα αρκετά ποικίλο και έντονο πανόραμα. Η Αθηνά Κακούρη, που είχε ήδη παρουσιάσει τα πρώτα της δείγματα στην αστυνομική λογοτεχνία, εκδίδει το 1974 το μυθιστόρημα *Κυνηγός φαντασμάτων* καθώς και την πρώτη συλλογή διηγημάτων με τον τίτλο *Αλάτι στα φυστίκια*. Η Νένη Ευθυμιάδη, που αργότερα θα εξελιχθεί σε μία από τις “κυρίες” του ελληνικού αστυνομικού είδους, εκδίδει αυτήν την περίοδο τον *Κήπο με τα αγάλματα* (1975) και τη *Φωτοβολίδα* (1978). Η Τιτίνα Δανέλλη πρωτοεμφανίζεται με τη νουβέλα *Αίθουσα αναμονής* (1974) ενώ το 1981 θα εκδώσει μαζί με τον Μάνο Κοντολέων το μυθιστόρημα *Ένα και ένα κάνουν όσο θες*. Την ίδια χρονιά θα εμφανιστούν στον χώρο του μυθιστορήματος ο Στυλιανός Μωυσειδής με τον *Θάνατο στην Ολυμπία*, ο Δημήτρης Χανός, πρωτεργάτης στη μελέτη της λαϊκής λογοτεχνίας καθώς και μεταφραστής δοκιμίων που σχετίζονται με το θέμα, με την *Ανατομία ενός εγκλήματος*, και ο Χαράλαμπος Σταμάτης, συγγραφέας της *Ιστορίας της αστυνομίας πόλεων. 1921-1971*, με το *Γυμνό μοντέλο*. Κάποιοι από αυτούς τους συγγραφείς στηρίζονται σε πραγματικά γεγονότα του αστυνομικού ειδησεογραφικού δελτίου για τα οποία είχε γίνει λόγος στον Τύπο, ενώ άλλοι αντλούν τα θέματά τους από τις επαγγελματικές εμπειρίες τους.

Με βάση την άποψη πως η αστυνομική λογοτεχνία ήδη από τη χρυσή της εποχή αποτέλεσε όχημα ιδεολογιών και κοινωνικών θέσεων, τόσο με την έννοια της διατήρησης όσο και της κριτικής (Douthwaite 2013), η ανακοίνωση στοχεύει στην ανάλυση των θεμάτων που σχετίζονται με το φύλο και τη βία στην ελληνική κοινωνία της συγκεκριμένης περιόδου, όπως αυτά εμφανίζονται μέσα από την αστυνομική λογοτεχνία και το νουάρ της εποχής.

14. Η αδύνατη επανάσταση της μεταπολίτευσης και ο Νίκος Νικολαΐδης: από τον *Οργισμένο Βαλκάνιο στη Γλυκιά συμμορία*

Γιάννης Παρίσης, Φιλολόγος, καθηγητής στο Αμερικανικό Κολλέγιο Ελλάδος (Pierce)

Τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης είναι μία μοναδική περίοδος για τη χώρα. Ίσως δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως «επαναστατική κατάσταση» αλλά οπωσδήποτε υπάρχει ένας αναβρασμός χωρίς συγκεκριμένη στόχευση, πέρα από μία φρενήρη αναζήτηση ελευθερίας σε όλα τα πεδία. Πράγματι, αυτή η διαρκής ένταση δεν περιορίζεται στον καθαρά πολιτικό λόγο αλλά διαπερνά τον χώρο του πολιτισμού, από την λογοτεχνία και τον κινηματογράφο ως την κριτική και τις εκδοτικές απόπειρες της εποχής. Στόχος της εισήγησης είναι να αναδείξει αυτό το πρωτόγνωρο κλίμα μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα κινηματογραφικών ταινιών, περιοδικών, βιβλίων ή άλλων εκδοτικών προσπαθειών, κριτικών κειμένων και καλλιτεχνικών εκδηλώσεων γενικότερα. Ωστόσο, ένα ενδιαφέρον σημείο που αρχίζει να γίνεται φανερό καθώς η δεκαετία του 1980 πλησιάζει και τελικά ξεκινά, είναι η σταδιακή συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι η όποια «επανάσταση» είναι αδύνατη. Σε σχέση με το παρελθόν, όλοι οι πολίτες της χώρας απολαμβάνουν την ελευθερία τους αλλά δύσκολα θα μπορέσει να αναδειχθεί κάτι πιο ριζοσπαστικό. Αυτή η αδύνατη επανάσταση της μεταπολίτευσης γίνεται, πιστεύουμε, φανερή – μεταξύ άλλων – και στο έργο του Νίκου Νικολαΐδη, το λογοτεχνικό και το κινηματογραφικό. Η εισήγηση

θα εστιάζει κυρίως στο πρώτο του μυθιστόρημα («Ο οργισμένος βαλκάνιος», 1977) και στην πιο διάσημη ταινία του («Η γλυκιά συμμορία», 1983), χωρίς να παραλείψει και ορισμένα άλλα έργα του (π.χ. «Τα κουρέλια τραγουδάνε ακόμα», 1979). Μέσα από την προσέγγιση των έργων αυτών, θα επιχειρήσουμε να δείξουμε ότι ο Νικολαΐδης είναι ένας χαρακτηριστικός εκπρόσωπος του πνεύματος της μεταπολίτευσης, όπως αυτό παρουσιάζεται στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970 και στο ξεκίνημα της δεκαετίας του 1980.

15. «Οι μύθοι είναι τα κάστρα του συστήματος»· η αποδόμηση των ατομικών και συλλογικών μύθων στη γραφή της Λιλής Ζωγράφου

Θεοδοσάτου Βιβή, Μέλος Σ.Ε.Π. στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και Εντεταλμένη Διδάσκουσα Νεοελληνικής Φιλολογίας στο Παν/μιο Ιωαννίνων

«Δεν πουλώ ύφος, στυλ, λογοτεχνία. Δεν γράφω διηγήματα. Καταθέτω γεγονότα και συμπτώματα της εποχής που ζω». Αυτή η «προειδοποίηση» –όπως διαβάζουμε– της Λιλής Ζωγράφου, συμπυκνώνει τον σημασιακό πυρήνα της γραφής της, τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, στα αφηγήματα με τίτλο *Επάγγελμα: Πόρνη* (1978) και στα τρία μυθιστορήματα που ακολούθησαν: *Η γυναίκα που χάθηκε καβάλα στο άλογο* (1981), *Μου σερβίρετε ένα βασιλόπουλο, παρακαλώ* (1983) και *Η γυναίκα σου η αλήτισσα* (1984).

Η εκ του σύνεγγυς ανάγνωση αυτών των κειμένων, θα μελετήσει αυτά τα «συμπτώματα» του σώματος της νεοελληνικής κοινωνίας των πρώτων μεταπολιτευτικών χρόνων, η οποία κουβαλά τις μνήμες της Κατοχής, του Εμφυλίου της μετεμφυλιακής περιόδου και της δικτατορίας.

Με άξονα ανάγνωσης τη μυθοπλαστική έκφραση της βιωμένης εμπειρίας και την αφηγηματική επεξεργασία της ιστορικής μνήμης, θα επιχειρηθεί να αναδειχθεί η ιδιόμορφη ισορροπία και η αλληλεπίδραση ανάμεσα στο κοινωνικό/συλλογικό και το ατομικό/προσωπικό, που αποτυπώνεται σε αυτά τα κείμενα, τα οποία μπορεί να χαρακτηρισθούν ως μυθιστορήματα διαμόρφωσης (novels of formation, M.Hirsch), αφού εστιάζουν σε ένα κεντρικό μυθιστορηματικό πρόσωπο και στην ανάπτυξή του στο πλαίσιο μιας καθορισμένης κοινωνικής και πολιτισμικής δομής (Δ. Τζιόβας), την οποία αμφισβητούν, ανέχονται ή υπηρετούν.

Λαμβάνοντας συνεπώς υπόψη μας τη διαλογική σχέση του ατόμου –του εγώ– ως «γίνεσθαι» και της κοινωνίας ως Άλλου, θα μελετηθεί η σχέση των μυθιστορηματικών προσώπων με τα πολιτικά και κοινωνικά συμφραζόμενα της μεταπολίτευσης, με μεθοδολογικά εργαλεία ανάγνωσης τη φροϋδική και λακανική ψυχαναλυτική θεωρία, καθώς και τη φεμινιστική θεωρία, προκειμένου να ιχνηλατηθεί, μέσα από μια γυναικεία οπτική γωνία, η υπονόμευση και η βαθμιαία αποδόμηση των πολιτισμικών κατασκευών που ενίσχυσαν τις αυταπάτες ή αλλιώς τους ατομικούς και συλλογικούς «μύθους» της μεταπολίτευσης. Πρόκειται για «μύθους» ζωτικής σημασίας, αφού, σε ατομικό επίπεδο, προσδιορίζουν τους όρους της επιθυμίας και απόλαυσης της έμφυλης υποκειμενικότητας, και ειδικότερα της γυναικείας σεξουαλικότητας, και σε συλλογικό επίπεδο συγκροτούν τις συνισταμένες μιας φαντασιακής ταυτότητας, που στη γραφή της Ζωγράφου τίθεται διαρκώς εν αμφιβόλω, αφού σε αυτήν η «αλήθεια» σχετικοποιείται αναδεικνύοντας την πολλαπλότητα της ατομικής πρόσληψης των γεγονότων και της ισχύος της ατομικής εμπειρίας.

ΔΙΑΝΟΗΣΗ II

16. Η πολιτική ταυτότητα του Σεφέρη στο φως της Μεταπολίτευσης

Σοφία Ζησιμοπούλου, υποψ. δρ. της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών

Κατά την περίοδο της χουντικής επταετίας, ο Σεφέρης γίνεται σύμβολο της δημοκρατικής συνείδησης λογοτεχνών και διανοουμένων. Το θέμα της ανακοίνωσής μου αφορά τις πολιτισμικές χρήσεις αυτού του συμβόλου στη Μεταπολίτευση. Ειδικότερα, σκοπεύω να διερευνήσω τη διαμόρφωση της συγγραφικής και πολιτικής ταυτότητας του Σεφέρη στο φως της πρώτης μεταπολιτευτικής δεκαετίας (1974-1984).

Η δεκαετία 1974-1984 είναι ιδιαίτερα γόνιμη ως προς τις σεφερικές εκδόσεις, καθώς για πρώτη φορά εκδίδονται πέντε τόμοι από τα προσωπικά ημερολόγια του ποιητή (*Μέρες*) και ο πρώτος τόμος του πολιτικού του ημερολογίου (*Πολιτικό Ημερολόγιο Α'*). Οι εκδόσεις αυτές σηματοδοτούν την αποκάλυψη όψεων της ιδιωτικότητας του ποιητή, σε συνδυασμό με τη σκιαγράφιση της πολιτικής του αυτοσυνειδησίας. Παράλληλα, η δεκαετία αυτή συνοδεύεται από μια υπερπαραγωγή πολιτικού λόγου, στην οποία ο Σεφέρης κατέχει μια σημαίνουσα θέση ως πολιτική φυσιογνωμία.

Η ανακοίνωση εστιάζει σε δύο διαφορετικά χρονικά επίπεδα. Αρχικά, θα δοθεί ιδιαίτερο βάρος σε πραγματολογικά δεδομένα, που σχετίζονται με τον σεφερικό βίο και προηγούνται της Μεταπολίτευσης, αλλά αποκτούν ιδιαίτερες πολιτικές συνδηλώσεις από τη Μεταπολίτευση και μετά. Η Δήλωση του Σεφέρη κατά της Χούντας, η συμμετοχή του στα *Δεκαοχτώ Κείμενα*, η εμπλοκή του στο Κυπριακό, η στάση του στη Μέση Ανατολή αποτελούν τους κύριους θεματικούς άξονες, που συγκροτούν τη σεφερική βιογραφία. Οι άξονες αυτοί λειτουργούν ως ομόκεντροι κύκλοι, καθώς, μέσω της επαναλαμβανόμενης χρήσης τους, λαμβάνουν κάθε φορά νέους πολιτικούς συμβολισμούς σε επετειακά αφιερώματα προς τιμήν του ποιητή. Στην ουσία, τόσο ο ίδιος ο σεφερικός βίος όσο και το έργο του Σεφέρη εργαλειοποιούνται ιδεολογικά, με σκοπό να ανταποκριθούν στις πολιτισμικές διαθεσιμότητες της μεταπολιτευτικής εποχής. Η ανακοίνωση αυτή θα επιχειρήσει να διερευνήσει τις πολιτισμικές τους οικειοποιήσεις και να κατανοήσει τη ρητορική τους διαχείριση σε ντοκιμαντέρ, δημοσιεύματα εφημερίδων και αφιερώματα περιοδικών. Αξιοποιώντας μια πολυμεσική και ειδολογική ποικιλία τεκμηρίων, θα επιχειρηθεί η σκιαγράφιση μιας νέας πολιτικής ταυτότητας του Σεφέρη, που λειτουργεί εντελώς αντιστικτικά με τη μεσοπολεμική και μεταπολεμική του πρόσληψη, αλλά δικαιολογείται πλήρως μέσα στη συγχρονία της Μεταπολίτευσης και των πολιτικών τομών που αυτή επιφέρει.

17. Ιστορία, πολιτική και λογοτεχνία στο έργο του Κωστή Μοσκόφ, 1972-1983

Γιάννης Δημητρακάκης, Επίκουρος καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Π.Κ.

Στην ιστορική του μελέτη *Η εθνική και κοινωνική συνείδηση στη Ελλάδα 1830-1909. Ιδεολογία του μεταπρατικού χώρου*, που δημοσιεύτηκε το 1972, ο Μοσκόφ συγκροτεί ένα μαρξιστικό ιστοριογραφικό σχήμα που στηρίζεται στην έννοια του μεταπρατισμού. Όπως εξηγεί ο ίδιος στην εισαγωγή της μελέτης, ο όρος «μεταπρατικός» χαρακτηρίζει «την κοινωνική ομάδα που με την οικονομική, αρχικά, την πολιτιστική κατόπι, γενικότερα, πράξη της, λειτουργεί αφομοιώνοντας ως ελάσσονα υποτελή τον εθνικό χώρο στο οικονομικό και πολιτιστικό σύστημα μιας

αλλότριας δύναμης». Ως κύρια έκφραση της πολιτιστικής εξάρτησης του νεοελληνικού κράτους από τη δυτική Ευρώπη ορίζεται η φιλελεύθερη ιδεολογία. Σε αυτήν ο Μοσκόφ αντιπαραθέτει τη «λαϊκίστικη ορθόδοξη παράδοση», η οποία όμως, με βάση την ανάλυσή του, βρίσκεται σε παρακμή τη μελετώμενη περίοδο (1830-1909). Στα δοκίμια που θα γράψει τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης, ο συγγραφέας θα επανέλθει στη «ριζοσπαστική λαϊκή Ορθοδοξία», η οποία, νοούμενη σε αντιδιαστολή με τον δυτικό χριστιανισμό, εμφανίζεται τώρα ικανή να συμβάλει στη διεκδίκηση της ιδεολογικής αυτονομίας του ελληνικού χώρου από τη μεταπρατική σκέψη. Δημιουργούνται επομένως οι προϋποθέσεις σύγκλισης της Ορθοδοξίας με τον κομμουνισμό, που επίσης αποσκοπεί στη χειραφέτηση από την καπιταλιστική Δύση (υπό τον όρο ότι απορρίπτει τον θετικισμό και τον οικονομισμό). Έτσι ο Μοσκόφ θα είναι ένας από τους πρωτεργάτες του διαλόγου ορθοδόξων και μαρξιστών που θα ξεκινήσει το 1983 (και που θα μείνει εκτός του ερευνητικού πεδίου της παρούσας ανακοίνωσης).

Στις μελέτες του που δημοσιεύονται από το 1972 έως το 1983 συχνές και εκτενείς είναι οι αναφορές σε λογοτέχνες και λογοτεχνικά ρεύματα. Θα επιχειρήσω να απαντήσω στα ακόλουθα ερωτήματα: Ποια είναι η θέση που καταλαμβάνει η νεοελληνική λογοτεχνία στο ιστοριογραφικό του σχήμα; Ποια ρεύματα και ποιοι λογοτέχνες εκφράζουν την πολιτιστική εξάρτηση από τη Δύση και ποιοι όχι; Με ποια μεθοδολογικά εργαλεία αναλύονται οι δεύτεροι; Για παράδειγμα, με ποιους τρόπους συνδέει ο Μοσκόφ το ιστορικό και κοινωνικό περιβάλλον της Θεσσαλονίκης με την μεταπολεμική της ποίηση; Αντίστοιχα, πώς συναρτάται στα δοκίμιά του η ποίηση του Καβάφη με τον παροικιακό ελληνισμό της Αλεξάνδρειας; Ακόμα, πώς ορίζεται η έννοια της ιστοριογραφικής λειτουργίας, που αποτελεί, σύμφωνα με τις αναλύσεις του, βασικό γνώρισμα της μεγάλης ποίησης; Πώς συμβιβάζονται, τέλος, στη σκέψη του οι αισθητικές επιταγές του σοσιαλιστικού ρεαλισμού με το ιδεώδες της καλλιτεχνικής πρωτοπορίας;

18. Ο ξεχασμένος αναρχο-χριστιανός μυστικιστής Γιώργος Καμπασακάλης
Πέρσα Αποστολή, δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας, Μέλος Σ.Ε.Π. στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Το λογοτεχνικό πεδίο μιας περιόδου διαμορφώνεται όχι μόνο από τους δημιουργούς που εντέλει εντάχθηκαν στον λεγόμενο κανόνα, αλλά και από εκείνες τις ελάχιστονες μορφές οι οποίες συμπορεύθηκαν ή και αντιτάχθηκαν στις αναζητήσεις της και η πνευματική τους παρουσία έχει μια ιδιαίτερη ποιότητα που αξίζει να αναστοχαστούμε. Ασκητική και αποκλίνουσα μορφή, ο Γιώργος Καμπασακάλης (γενν. 1952 στη Νικόκλεια Σερρών) είναι μια από εκείνες τις ιδιαίτερες περιπτώσεις της περιόδου Μεταπολίτευσης, που επιζητούσε τη γνησιότητα της πνευματικής ύπαρξης και την «οριακή βίωση του παρόντος».

Υπήρξε για ένα διάστημα υπεύθυνος της λογοτεχνικής ύλης του περιοδικού *Εποπτεία* του Παναγιώτη Δρακόπουλου και εν συνεχεία εξέδωσε τα περιοδικά *Σαμιζντάτ* (1977-1979), *Σμίλη* (1979-1981), η *Διάσταση του Πνευματικού Ανθρώπου* (1985) κ.ά. Δημοσίευσε, επίσης, μια σειρά βιβλίων (συλλογές ποιημάτων, πεζών, μύθων, αφορισμών/στοχασμών, δοκιμίων, διαλέξεων κλπ.) τα οποία παρέμειναν ελάχιστα γνωστά, εν μέρει επειδή τα περισσότερα τα έβγαζε ως «σαμιζντάτ» (σε ιδιωτικές εκδόσεις λίγων αντιτύπων, που διακινούσε ο ίδιος) και είναι πλέον δυσεύρετα. Μετέφρασε και προλόγισε, ακόμη, ανθολόγια Σουφικής και Ζενικής Σοφίας, αλλά και τόμους με αποφθέγματα ορθόδοξων, μουσουλμάνων κ.ά. ασκητών, φιλοσόφων, στοχαστών.

Στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι να αποτυπώσει τους πνευματικούς προσανατολισμούς του Καμπασακάλη, σε συνάρτηση με τις πνευματικές και άλλες ζυμώσεις της μεταπολιτευτικής περιόδου, καταδεικνύοντας πώς οι παραπάνω πνευματικοί προσανατολισμοί διαμορφώνουν την αντίληψή του και για τη λογοτεχνία. Πώς εντέλει απολήγουν στην ποίησή του αλλά και στο κριτικό του έργο, μέσω του οποίου επιδιώκει να ανοίξει έναν δυναμικό και συχνά συγκρουσιακό διάλογο με την εποχή του.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ

19. The Beat generation goes on στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης

Αγγέλα Γιώτη, Επίκουρη καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας, Παν/μιο Ιωαννίνων

Τα χρόνια 1974-1981 οι νέοι στην Ελλάδα γνωρίζουν ευρέως τη λογοτεχνία των μπητ μέσα από (τις πρώτες) 19 αυτόνομες εκδόσεις και επανεκδόσεις έργων, δύο αφιερώματα περιοδικών και πολυάριθμα δημοσιεύματα σε έντυπα. Η πληθωρική αυτή παρουσία προετοιμάζει μια μικρή έκρηξη όπως αποδεικνύουν οι 11 αυτόνομες εκδόσεις του 1982, οι 7 του 1983 και το αφιέρωμα του περιοδικού Διαβάζω στο ίδιο έτος. Γύρω από όλη αυτήν την κίνηση εμφανίζονται νέοι μεταφραστές, νέοι εκδοτικοί οίκοι και νέα έντυπα που ενισχύουν κατά πολύ στην Ελλάδα την έκφραση της νεανικής κουλτούρας. Όσο για την περίφημη ποιητική «γενιά του '70», που συνέδεσε πιο σταθερά το όνομά της με τους Αμερικανούς λογοτέχνες κυρίως διά της ποίησης του Λ. Πούλιου, αυτή λοιπόν, εξακολουθεί να παράγει κάποια ποιήματα στο πνεύμα της ομάδας των μπητ, παρότι μετά την πρώιμη αναγνώρισή της θα έρθει αντιμέτωπη, γρήγορα, με την αμφισβήτηση του «αμφισβητησιακού» της οράματος. Εκείνη η ομάδα των νέων που από τη δεκαετία του '60 κινήθηκαν πρώτοι σε περισσότερο μπητ ρυθμούς και πίστεψαν οι ίδιοι ότι αποτέλεσαν το «μπητ κίνημα» στην Ελλάδα, αν και χωρίς να ενδιαφερθούν (άμεσα) για κάποια αναγνώριση ή λογοτεχνική καταξίωση, θα εξακολουθήσουν κι αυτοί την καλλιτεχνική και άλλη δράση τους. Την ίδια στιγμή στην Αμερική η μόδα των μπητ έχει κλείσει ήδη έναν κύκλο ζωής και ο Τζακ Κέρουακ έχει πεθάνει πρώτος από όλους, το 1969. Η ελληνική κοινωνία, που ακόμα και πριν τη δικτατορία δείχνει να μην ανησυχεί ιδιαίτερα για την προσβολή της από ανάλογες πολιτιστικές επιδημίες, φαίνεται πως βιώνει μεταπολιτευτικά τη δική της μπητ εποχή, τα χαρακτηριστικά της οποίας θα επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε.

20. Η πρόσληψη της αμερικανικής κουλτούρας και η πολιτική λειτουργία της μαζικής κουλτούρας στην λογοτεχνία της Μεταπολίτευσης

Μαρία Νικολοπούλου, Μέλος ΕΔΙΠ Νεοελληνικής Φιλολογίας Ε.Κ.Π.Α.

Η πρόσληψη της αμερικανικής κουλτούρας είναι ένα σύνθετο και αντιφατικό φαινόμενο στην περίοδο της Μεταπολίτευσης. Κάποιες παράμετροι έχουν διαμορφωθεί ήδη από τις προηγούμενες δεκαετίες, όταν στην Ελλάδα κυριαρχούν σταδιακά προϊόντα των αμερικανικών πολιτιστικών βιομηχανιών, ενώ η παρουσία κάποιων μπητ ποιητών αποτελεί το δίαυλο για την εισαγωγή αυτού του είδους της ποίησης σε ένα στενό κύκλο ποιητών και καλλιτεχνών που κινούνται γύρω από περιοδικά όπως το *Πάλι* και *Το άλλο στην τέχνη*. Με την έλευση της δικτατορίας και την ανάπτυξη του κινήματος της αντικουλτούρας στην Αμερική, δημιουργείται μια αντιφατική στάση: η αμερικανική αντικουλτούρα (όπως η μπητ ποίηση, ροκ μουσική

και ορισμένες ταινίες) διαδίδονται σε όλο και ευρύτερα στρώματα κοινού, ενώ ταυτόχρονα η μαζική αμερικανική κουλτούρα καταδικάζεται ως μέσο πολιτιστικής αλλοτρίωσης και ταυτίζεται με την αμερικανική πολιτική και την δικτατορία.

Μετά τη μεταπολίτευση η διάδοση της αντικουλτούρας όπως π.χ. της μπητ ποίησης είναι μεγάλη, με μεταφράσεις που εκδίδονται σε περιοδικές και αυτόνομες εκδόσεις και στοιχεία της μπητ ποίησης εμφανίζονται σε όλο και περισσότερους ποιητές της γενιάς του 1970. Η οικείωση της γραφής και των πολιτιστικών πρακτικών των μπητ γίνεται ένα δείγμα πολιτικοποίησης για μια σειρά ποιητών που διαφέρουν αρκετά μεταξύ τους. Άλλοι λογοτέχνες της περιόδου, ακολουθώντας στρατηγικές της αντικουλτούρας, υιοθετούν στοιχεία της μαζικής κουλτούρας, όπως το θρίλερ, την επιστημονική φαντασία και το αστυνομικό μυθιστόρημα, εντάσσοντας τα σε ένα πλαίσιο που αμφισβητεί τη διάκριση υψηλής και χαμηλής κουλτούρας και διαμορφώνει μια πολιτικοποιημένη ανάγνωση των προϊόντων της μαζικής κουλτούρας (π.χ. Νίκος Πλατής, *Γκούντμπάι μίστερ Πάπ* (1976), Πάνος Κουτρομπούσης, *Εν αγκαλιά de Κρισγιαούρτι* (1978), Νατάσα Χατζιδάκι, *Συνάντησέ την, το βραδυ* (1979). Ταυτόχρονα, εκδίδονται περιοδικά και σειρές που αφορούν την επιστημονική φαντασία, τονίζοντας τον πολιτικό της χαρακτήρα.

Στόχος της παρουσιάσής μου είναι να εξετάσω πώς στοιχεία της μαζικής αμερικανικής κουλτούρας γίνονται δεκτά στο πολιτιστικό πεδίο της μεταπολίτευσης μέσα από μια πολιτική ανάγνωση που συνδέεται με στρατηγικές της αντικουλτούρας. Η γραφή και η πολιτιστική ταυτότητα των Μπητ προσφέρει στους έλληνες λογοτέχνες και καλλιτέχνες μια εναλλακτική ανάγνωση της αμερικανικής κουλτούρας σε μια εποχή οξύτατου αντι-αμερικανισμού, που επιτρέπει την οικείωση και υπονόμευση των προϊόντων της κυρίαρχης πολιτιστικής βιομηχανίας.

21. Απαγορευμένοι Πλανήτες: η ελληνική λογοτεχνία του φανταστικού και οι αμφισβησίες των μεταβάσεων στην εποχή της μεταπολίτευσης

Θοδωρής Χιώτης, υποψ. δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης

Η λογοτεχνία του φανταστικού στις πολλαπλές της εκφάνσεις (επιστημονική φαντασία, φάνταξι και συνεπαγόμενα είδη, όπως τα κόμικς και τα βιντεοπαιχνίδια ή φλιπεράκια) έχει αποτελέσει ένα σχετικά παραμελημένο τομέα στην μελέτη και πρόσληψη της λεγόμενης *genre literature* στην ελληνική λογοτεχνία. Οι διαφορετικοί ατραποί εξέλιξης του είδους στην ελληνική και αγγλοσαξωνική παράδοση γίνονται προφανείς όταν αντιπαραβάλλει κανείς την πολιτισμική παραγωγή των δεκαετιών 1960-1970. Αν η ονομασία Νέο Κύμα στο ελληνικό συγκείμενο αναφέρεται σε λεπτεπίλεπτα μουσικά έργα ευρείας κατανάλωσης, στην αγγλοσαξωνική παράδοση η ονομασία *New Wave* αναφέρεται στην λογοτεχνική παραγωγή έργων τα οποία ανήκουν στο είδος της επιστημονικής φαντασίας το οποίο άνθησε στις δεκαετίες 1960-1970. Το Νέο Κύμα στην αγγλοσαξωνική επιστημονική φαντασία απαρτίζεται από πειραματικά έργα και αποτέλεσε σύμφωνα με τους μελετητές του είδους μια αντίδραση στην θεματική και φορμαλιστική κόπωση την οποία επεδείκνυε το είδος τις δεκαετίες 1940-1950. Η δημοσίευση ελληνικών διηγημάτων αλλά και μεταφράσεων τα οποία ανήκουν στη λογοτεχνία του φανταστικού σε περιοδικά όπως το *Αναλόγιο* (1976) ή το *Nova* (1978) ανοίγουν και πάλι τον δρόμο του εκσυγχρονισμού και εξευρωπαϊσμού μετά από την κυριαρχία της λεγόμενης *pulp* λογοτεχνίας κατά τη διάρκεια της χούντας.

Χρησιμοποιώντας παραδείγματα από διηγήματα των Μιχάλη Σταφυλά, Νίκο Χουλιάρα, Γεωργιάδη Νέαρχο, Νίκο Ζακόπουλο, Έρση Λάγκε και Μάκη Πανάριου, η ομιλία πρόκειται να χαρτογραφήσει τους πολλαπλούς τρόπους με τους οποίους η

ελληνική λογοτεχνία του φανταστικού καταγράφει την πολυπλοκότητα (και συνεπαγόμενη σύγχυση) οι οποίες συνόδευσαν την επαναφορά της ελληνικής κοινωνίας στην κοινοβουλευτική δημοκρατία το 1974. Η ομιλία παράλληλα θα διερευνήσει την αμφίθυμη σχέση της ελληνικής λογοτεχνίας του φανταστικού με τις αντίστοιχες λογοτεχνίες στην αγγλοσαξωνική παράδοση και την αναπόφευκτη ασυνέχεια ή καθυστέρηση πρόσληψη κινήματων όπως το Νέο Κύμα. Η ελληνική λογοτεχνία του φανταστικού επηρεασμένη από τις εξελίξεις στον αγγλόφωνο κόσμο (αλλά και τη γαλλική και ιταλική λαϊκή παραγωγή των κόμικ) διαπραγματεύεται και υιοθετεί μια πολιτικοποιημένη (αν και συχνά αμφιταλαντευόμενη) στάση. Το πρόταγμα του εκσυγχρονισμού και της υπερκάλυψης των ιστορικών και πολιτισμικών ασυνεχειών όπως αυτές επιβλήθηκαν από την περίοδο της χούντας συμβάλλουν στην υποβόσκουσα ένταση της παραγωγής του είδους τη συγκεκριμένη περίοδο - μια υποβόσκουσα ένταση που μοιάζει να αμφισβητεί τους νόμους του σύμπαντος όπως αυτοί είχαν θεσπιστεί την επταετία της χούντας.

ΘΕΑΤΡΟ

22. Το αρχαίο δράμα στη μεταπολιτευτική σκηνή

Στέλλα Κουλάνδρου, δρ. Τμήματος Θεατρικών Σπουδών Ε.Κ.Π.Α.

Η ανακοίνωση επιχειρεί να ανιχνεύσει το τοπίο των σκηνικών ερμηνειών του αρχαιοελληνικού δράματος στη μεταπολιτευτική Ελλάδα, τοποθετώντας το στο ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της εποχής και μελετώντας τον τρόπο με τον οποίον οι επιλογές και οι σκηνοθετικές προτάσεις για τα αρχαία τραγικά και κωμικά έργα αντανakλούν, αφορμώνται, καθορίζουν, αντιμάχονται ή και ανατρέπουν τις υπάρχουσες συνθήκες. Ειδικότερα, στο φεστιβάλ της Επιδαύρου της Μεταπολίτευσης επιτυγχάνεται η πτώση της μονοκρατορίας του Εθνικού Θεάτρου και δίνεται για πρώτη φορά η ευκαιρία και σε άλλους θιάσους να παρουσιάσουν τις δικές τους ερμηνευτικές θέσεις για το αρχαίο δράμα, υποβοηθώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, τη συνακόλουθη αμφισβήτηση και την κατάρριψη της «δεδομένης» και παγιωμένης ερμηνείας που ο κεντρικός κρατικός θεατρικός φορέας είχε καθιερώσει μέχρι τότε. Καταγράφοντας και ερμηνεύοντας παραδείγματα επιλεγμένων παραστάσεων αρχαίου δράματος της περιόδου, επιδιώκεται η επισήμανση της διαφορετικής και ανανεωτικής οπτικής στην κλασική κληρονομιά, σε συνάρτηση με τις ραγδαίες αλλαγές που παρατηρούνται εν γένει στην ελληνική πραγματικότητα. Συγκεκριμένα, το Εθνικό Θέατρο, μέσω της αποκλειστικής χρήσης του θεατρικού χώρου της Επιδαύρου, είχε επιβάλει τρόπον τινά την ιδεολογική λειτουργία του ως «εθνικής ετεροτοπίας» και είχε καθορίσει συγκεκριμένη γραμμή ως προς τον τρόπο προσέγγισης του αρχαιοελληνικού δράματος. Τα νέα θεατρικά σχήματα που εισχωρούν εφεξής στο Φεστιβάλ, αντίθετα, προτείνουν και άλλες οδούς προσέγγισης της αρχαίας τραγωδίας και κωμωδίας, άλλοτε τονίζοντας την τελετουργική διάσταση, άλλοτε επιστρατεύοντας πολιτικές και επικαιρικές συνυποδηλώσεις, άλλοτε καταφεύγοντας στο λαϊκό στοιχείο και τη νεοελληνική κληρονομιά, και καταφέρνουν να μετατρέψουν τη φυσιογνωμία των Επιδαυρίων και να προκαλέσουν γόνιμο διάλογο ερμηνειών ως προς το ζήτημα της «ελληνικότητας», μέχρι και την «τομή» της δεκαετίας του '80, όπου πλέον η ρήξη με την παραδοσιακή διαχείριση των κλασικών έργων είναι βαθιά και ριζική, μέσω της νέας γενιάς σκηνοθετών (η οποία εισβάλλει και εντός του κρατικού οργανισμού και τον ανανεώνει) που έρχεται να αλλάξει

πλήρως τα δεδομένα, να εκσυγχρονίσει την ελληνική σκηνική αντιμετώπιση του αρχαίου δράματος και να την ευθυγραμμίσει με την παγκόσμια.

23. Ήρωες και αντι-ήρωες στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης: τα μπρεχτικά Οράματα της Σιμόν Μασάρ

Κωνσταντίνα Ριτσάτου, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Θεάτρου, Σχολή Καλών Τεχνών Α.Π.Θ.

Τι θα μπορούσε να συνδέει *Τα οράματα της Σιμόν Μασάρ* του Μπρεχτ με τον *Καποδίστρια* του Νίκου Καζαντζάκη; Γραμμένα στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, τα δυο θεατρικά έργα πολύ δύσκολα θα προκαλούσαν από κοινού τον ερευνητή, αν δεν γειτόνευαν προκλητικά στο ρεπερτόριο του Εθνικού Θεάτρου, τον χειμώνα του 1976, μόλις δυο χρόνια μετά τη Μεταπολίτευση. Η παράσταση με το έργο του Έλληνα συγγραφέα, σε σκηνοθεσία Αλέξη Σολομού και μουσική Μίκη Θεοδωράκη, προηγείται περίπου ενάμιση μήνα της παράστασης του μπρεχτικού έργου που σκηνοθέτησε ο μνημένος στην παρακαταθήκη του Γερμανού δασκάλου του θεάτρου –αφού χρημάτισε βοηθός σκηνοθέτης στο Μπερλίνερ Ανσάμπλ– Σταύρος Ντουφεξής. Η χρονική εγγύτητα των δυο παραστάσεων στον κεντρικό κρατικό θεατρικό θεσμό έδωσε στην κριτική την ευκαιρία να σχολιάσει την παραγωγή «ηρώων και αντι-ηρώων», ενώ στους Αθηναίους θεατές, που βγήκαν από τη σκοτεινή περίοδο της επτάχρονης δικτατορίας, παρουσίασε δυο αντι-διαμετρικά παραδείγματα.

Η εργασία εκκινεί από τα έργα και το ιστορικό τους περιβάλλον για να μελετήσει τους τρόπους που ερμηνεύονται στη Μεταπολίτευση. Εξετάζει το οπτικο-ακουστικό υλικό και τα δημοσιεύματα-κριτικές των δυο παραστάσεων, καθώς και τον θεωρητικό λόγο που παράγεται στα προγράμματα του Εθνικού Θεάτρου και στα σχετικά μελετήματα. Στόχος να διερευνηθεί το καθρέφτισμα στις δραματουργικές, παραστασιακές και κριτικές πτυχές ενός κοινωνικού εν τέλει ζητήματος: της παραγωγής ηρώων και αντι-ηρώων σε μια εποχή εξαιρετικά κρίσιμη.

24. Η νεοελληνική δραματουργία στη Μεταπολίτευση μέσα από τις κριτικές της Θυμέλης

Γεωργία Περβολαράκη, Θεατρολόγος/Εκπαιδευτικός, μεταπτυχιακή φοιτήτρια στον Τομέα Κινηματογράφου του Τμήματος Φιλολογίας, Π.Κ..

Η παρούσα ανακοίνωση μελετά την άνθιση της νεοελληνικής δραματουργίας κατά την περίοδο της Μεταπολίτευσης, όπως καταγράφεται στα κείμενα της θεατρικής κριτικής της εφημερίδας Ριζοσπάστης, Αριστούλας Ελληνούδη (Θυμέλη). Η Θυμέλη διατηρούσε τη στήλη της θεατρικής κριτικής στην εφημερίδα από το 1975. Η αφετηρία της πορείας της στη θεατρική κριτική, συμπίπτει με την εποχή που η ελληνική δραματουργία, απαλλαγμένη από τη χουντική λογοκρισία, μπόρεσε να ελευθερωθεί θεματολογικά, μορφολογικά και γλωσσικά και να εκφράσει ιστορικές, κοινωνιολογικές και ανθρωπολογικές αλήθειες. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, προσέφεραν σημαντικά έργα δραματουργοί που είχαν ήδη μία συγγραφική πορεία από τις δεκαετίες του '50 και, ιδιαίτερα, του '60 (Καμπανέλλης, Κεχαΐδης, Αναγνωστάκη, Μάτεσις, Μποστ κ.ά.) αλλά κυρίως, πρωτοεμφανίστηκαν, πολλοί σημαντικοί νέοι δραματουργοί (Μανιώτης, Ποντίκας, Σκούρτης, Διαλεγμένος, κ.ά.). Ένα από τα βασικά στοιχεία τα οποία, κατά τη Θυμέλη, διαθέτει η νεοελληνική δραματουργία της Μεταπολίτευσης, είναι έργα με ελληνική ταυτότητα και ιθαγένεια. Έργα που θίγουν επαρκώς και ολοκληρωμένα τα προβλήματα της σύγχρονης

ελληνικής κοινωνικής πραγματικότητας. Ωστόσο, κρίνει ότι οι συγγραφείς έργων κοινωνικού προβληματισμού, οφείλουν να μην περιορίζονται σε μία απλή καταγραφή του προβλήματος αλλά να αναζητούν και να αναδεικνύουν τις αιτίες που το προκαλούν και, παράλληλα, να προτείνουν λύσεις. Έκτος από έργα πρόζας, η Θυμέλη ασχολείται συχνά με παραστάσεις επιθεώρησης. Το θεατρικό αυτό είδος, όπως σημειώνει, εξαρτάται, κατά κύριο λόγο, από τα πολιτικά γεγονότα. Τονίζει, μάλιστα, ότι σε κρίσιμες στιγμές της ιστορίας μας, η επιθεώρηση συνέδραμε αποφασιστικά στο αντιφασιστικό φρόνημα του λαού. Οι κριτικές της αναφέρονται, ως επί το πλείστον, σε προσπάθειες που έγιναν, ειδικά κατά τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης, για την αναβίωση του είδους, κυρίως από το «Ελεύθερο Θέατρο» (αργότερα «Ελεύθερη Σκηνή») και από το Θεσσαλικό Θέατρο. Μέσα από τις κριτικές της, εξάγονται ποικίλα συμπεράσματα και αξιολογες διαπιστώσεις, τόσο για το νεοελληνικό θέατρο, όσο και για τη δραματουργία της Ελλάδας κατά τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης, τα οποία συμβάλλουν στη μελέτη της θεματολογίας, των τάσεων και της γενικότερης φυσιογνωμίας εκείνης της περιόδου.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΙΙΙ

25. Μιλώντας με τη θηλειά του άγχους στο λαιμό. Ποητές και ποιητικές της ομάδας του '70 προ της μεταπολιτεύσεως και μετά από αυτήν

Αλέξης Ζήρας, κριτικός

Ανάμεσα στα λογοτεχνικά είδη που ήδη εμφανίζονται αλλαγμένα στα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, ως προς τα θέματα, τη γλώσσα τους αλλά και ως προς τη δημόσια προβολή και εικόνα των εκπροσώπων τους, είναι η ποίηση των τότε νεώτερων-μεταξύ 20 και 30 ετών. Πρωτοεμφανίστηκαν γύρω στο 1965-1966 και πύκνωσαν τις τάξεις της νεώτερης ποίησης με αυξανόμενο ρυθμό στο διάστημα 1968-1975. Ο κύκλος τους- η για ορισμένους *γενιά του '70* και για άλλους *ομάδα του '70*- υπήρξε μάλλον ολιγομελής στον αρχικό σχηματισμό του αλλά διευρύνθηκε (καταχρηστικά, υπέμετρα και παράλογα) στις επόμενες δεκαετίες. Έχασε έτσι την αρχική συνοχή του και «διέψευσε» όσα υποστήριζε περί γενεαλόγησης ο Κ.Θ.Δημαράς, που πολλάκις έγραψε ότι ως γενιά μπορεί να ενδιαφέρει η δράση και αξιολόγηση, λογοτεχνική και άλλη, ενός αριθμού συνομήλικων συγγραφέων (ποιητών ή πεζογράφων), αλλά μόνο στα πρώτα χρόνια της εμφάνισής τους.

Θέμα μου είναι ο κύκλος των ποιητών του '70, οι συγκλίσεις και διαφοροποιήσεις του με προγενέστερους μεταπολεμικούς ποιητές. Ας σημειωθεί ότι στην προ της μεταπολιτεύσεως και στην μετά από αυτήν χρονική περίοδο, οι εν λόγω ποιητές εκπροσωπούσαν *το νέο*, συμβάλλοντας στη δημιουργία καινοφανών φαινομένων, άγνωστων στο προδικτατορικό πολιτισμικό γίγνεσθαι, όπως:

Α) τη δημόσια εν σώματι παρουσία τους σε φεστιβάλ κομματικών νεολαιών (που υποτίθεται ότι ακολουθούσαν διαφορετικές ιδεολογικές γραμμές),

Β) τη θετική υποδοχή και την προβολή τους (με συνεντεύξεις και ρεπορτάζ) από εφημερίδες που ανήκαν στο φάσμα όλου του πολιτικού, μεταπολιτευτικού τόξου, αλλά σε κάποιο βαθμό και

Γ) την εκμετάλλευση της *λοξής φήμης* τους από φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, ιδρύματα και σωματεία που χρησιμοποίησαν εργαλειακά, ως εκκεντρικές περιπτώσεις, τους ποιητές και τις ποιήτριες, καθώς έγραφαν (εν αντιθέσει με τους προγενέστερους) σε μια γλώσσα «μαγική», δύστροπη, εν πολλοίς ακατανόητη για το ευρύτερο κοινό!

Τέλος, η εξής πραγματολογική παρατήρηση: η ομάδα του '70 ως πολιτισμικό υποκείμενο, ήταν ο τελευταίος ανθεκτικός κρίκος μιας γηγενούς «παράδοσης» όπου η ποίηση «αμυνόταν», ενδιαφέροντας μεν λιγότερο τους αναγνώστες αλλά ζωντανά (εξίσου με την πεζογραφία) τη λογοτεχνική κριτική και την ακαδημαϊκή έρευνα. Παρ'ότι (ή λόγω αυτού) η μεταγενέστερη ποίηση εξακολούθησε σ'ένα μεγάλο μέρος της να «μιλάει με δυσκολία», η ισορροπία ανατράπηκε άρδην μετά το '80. Το μαζικό γούστο και τα υψηλά τιράζ οδήγησαν τον ποιητικό λόγο σε συρρίκνωση της δημόσιας εικόνας του.

26. Στοιχεία πολιτικής ταυτότητας της ποιητικής γενιάς του '70 στη μεταπολίτευση (1974-1981)

Μαρία Ν. Ψάχου, δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Αυτή είναι η πλην εποχή,

Δ. Ποταμίτη, Πυρηνικά Ποιήματα, Καστανιώτης, 1983

Η ποίηση της γενιάς του '70 σφραγίζεται καταλυτικά τόσο από τα δίσεχτα χρόνια της δικτατορίας, όσο και από τις εντυπωσιακές αλλαγές που ακολούθησαν την κατάλυσή της, συνδυάζοντας στην πολιτική της ταυτότητα στοιχεία μεταπολεμικότητας, αλλά και κριτικής θεώρησης της μεταπολιτευτικής πραγματικότητας. Επαναπροσδιορίζοντας την έννοια του πολιτικού, με τρόπο που υπερβαίνει συχνά το πολιτικό context της εποχής, στη βάση του κοινωνικού προβληματισμού και των ρεαλιστικά γειωμένων υπαρξιακών αναζητήσεων τους οι ποιητές, αλλά και οι ποιήτριες αυτής της γενιάς, με όπλο τους την πολύμορφη αμφισβήτηση ως ιδεολογική στάση και αισθητική πρόταση ποιητικής και την αμείστομη ειρωνεία, τόσο μέσα από τα περιοδικά που εκδίδουν, όσο και μέσα από το καθαυτό ποιητικό τους έργο, απεικονίζουν την εποχή που ανατέλλει στα μέσα της δεκαετίας του '70. Εποχή αλλοτρίωσης, μαζικότητας και τυποποίησης σκέψης και αισθημάτων. Επισημαίνουν την κυριαρχία ενός πολιτικού και πνευματικού κατεστημένου καταπιεστικού, ηθικά διαβρωμένου, καταναλωτικού, που στηρίζει ένα παιδαγωγικό μοντέλο στείρας γνώσης και ευνοεί την έλλειψη παιδείας. Καταγγέλλουν τον πολιτικό εκφυλισμό και την πνευματική μετάλλαξη, την υποκρισία και την ιδιοτέλεια ως συμπτώματα και της σύγχρονης πολιτικής ζωής, αποκαθλώνοντας «φετίχ» της νεότητας. Ασκούν κριτική στην άσκηση της εξουσίας και στα νέα προσώπια που επινοεί για να κρύβει την αυθαιρεσία και τον αυταρχισμό της σε πολίτες- άβουλους χειροκροτητές. Τους απασχολεί ειδικότερα το θέμα της Κύπρου, η σχέση Ελλάδας-Αμερικής, αλλά και η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Αξιοποιούν γόνιμα την Ιστορία για να διερμηνεύσουν τα δυστοπικά χαρακτηριστικά του παρόντος και διευρύνουν τον πολιτικό ορίζοντα της αγωνίας τους συμμετέχοντας στην κοινή αγωνία των λαών. Με την ποίησή τους επιβεβαιώνουν την επισήμανση της Νόρας Αναγνωστάκη στην *Κριτική της Παντομίας (1970-1975)* (Κέδρος, 1977) σύμφωνα με την οποία «Οι πολιτικές εξελίξεις έπαιζαν ρόλο καταλύτη στην πνευματική μας ζωή» και στα χρόνια της μεταπολίτευσης, ειδικότερα δε στην κρίσιμη περίοδο 1974-1981 κατά την οποία η γενιά του '70 διαμορφώνει τα καίρια χαρακτηριστικά της ποιητικής της ιδιοπροσωπίας.

27. Η αλληλογραφία ως εκδοχή πολύτροπης μαρτυρίας της Μεταπολίτευσης: Μένης Κουμανταρέας - Βαγγέλης Ραπτόπουλος (1978, 1980-1981, 1984)

Αντιγόνη Βλαβιανού, Επίκουρη καθηγήτρια Ιστορίας της Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας, Ε.Α.Π.

Πώς το κειμενικό σώμα εξήντα εννέα –ανέκδοτων, προσώρας– επιστολών, που ανταλλάσσουν δύο κατά προσέγγιση ομότεχνοι τη διετία 1980-1981 (στις οποίες προστίθενται λίγες επιστολές εν έτει 1978 και 1984), δεν συνιστά μόνον ένα είδος αμοιβαίας μαθητείας γραφής, φιλίας και ζωής για τους αλληλογράφους Μένη Κουμανταρέα και Βαγγέλη Ραπτόπουλο, αλλά συγκροτεί, συγχρόνως, –μέσω μιας τεθλασμένης πορείας έλξης και άπωσης, απομόνωσης και εκμυστήρευσης, αντιφατικών απόψεων και υπαρξιακών αδιεξόδων– πολύτροπη μαρτυρία της πολιτισμικής πραγματικότητας στα χρόνια της Μεταπολίτευσης.

Κι αυτό, όχι μόνο μέσα από τη συστηματική αναφορά των αλληλογράφων σε πολιτικές οργανώσεις και εκδηλώσεις, στον ημερήσιο ή εβδομαδιαίο τύπο και σε λογοτεχνικά περιοδικά, αλλά και μέσα από προσωπικές εκμυστηρεύσεις ως προς την κριτική της λογοτεχνίας, τις βραβεύσεις λογοτεχνικών διαγωνισμών, τις αγκυλώσεις που επέβαλαν δημόσια πρόσωπα της εποχής, καθώς και εξομολογήσεις ως προς τη γυναικεία και την ανδρική ή την ομοφυλόφιλη οπτική.

Εκτός αυτών, δεδομένου ότι το μεγαλύτερο μέρος των επιστολών που ανταλλάσσουν οι αλληλογράφοι αφορά στη διετία 1980-1981, κατά τη διάρκεια της οποίας ο Β. Ραπτόπουλος μεταβαίνει στη Στοκχόλμη της Σουηδίας για περαιτέρω σπουδές, ενώ αποστέλλει τις τελευταίες επιστολές της αλληλογραφίας (φθινόπωρο-χειμώνα 1984) από την Αϊόβα και το Σαν Φρανσίσκο της Αμερικής, εμπλουτίζει την εν λόγω επιστολογραφία με συσχετίσεις λογοτεχνικών και εν γένει καλλιτεχνικών τάσεων στη Βόρεια Ευρώπη και την Αμερική.

Πέρα από ποικίλες αναφορές σε καλλιτεχνικές εκθέσεις, κινηματογραφικά έργα και θεατρικές παραστάσεις στην Ελλάδα, στη Σουηδία και στην Αμερική, η εν λόγω αλληλογραφία βρίθει επίσης διεξοδικών αναφορών σε μουσικές συνθέσεις και ακροάσεις, λογοτεχνικά έργα και μεταφράσεις συγγραφέων της αλλοδαπής, ιχνογραφώντας έτσι ένα ευρύ πολιτισμικό φάσμα κατά τη Μεταπολίτευση στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

[Διευκρίνιση: Μελέτησα την εν λόγω αλληλογραφία, η οποία θα εκδοθεί τον χειμώνα του 2019 από τις εκδ. Πατάκη, συντάσσοντας το επίμετρο της έκδοσης]

28. Διερευνώντας τις πηγές του μυθιστορήματος *Ημερολόγιο της Αλοννήσου* του Θανάση Βαλτινού

Κωστής Δανόπουλος, Επίκουρος καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Δ.Π.Θ.,

Το *Ημερολόγιο της Αλοννήσου* είναι ένα ηχογραφημένο μυθιστόρημα που βασίζεται, σύμφωνα με ενδοκειμενικές και εξωκειμενικές μαρτυρίες, σε μαγνητοφωνημένο υλικό που συγκέντρωσε ο Θανάσης Βαλτινός τη δεκαετία του 1970. Η πολιτική περιρρέουσα ατμόσφαιρα της Μεταπολίτευσης διεισδύει άμεσα στο έργο μέσα από αυθεντικές καταγραφές που έγιναν με ελλιπή τεχνικά μέσα σε δημόσιους ή ιδιωτικούς χώρους: π.χ. ο πλανόδιος εφημεριδοπώλης, που εμφανίζεται σε κομβικά σημεία, διαλαλεί τα πρωτοσέλιδα ή χαρακτηριστικά μέρη από τις εσωτερικές σελίδες των εντύπων, επιχειρώντας να προκαλέσει το θυμικό των περαστικών για τα κρίσιμα γεγονότα που αφορούν τις δίκες των πρωταιτίων της Χούντας των Συνταγματαρχών.

Οι ηχογραφήσεις επίσης που συνδέονται με την κεντρική ηρωίδα του μυθιστορήματος (Κάσια) έχουν γίνει κι αυτές την ίδια περίοδο, άλλα έμειναν στο αρχείο του Βαλτινού σύμφωνα με μία ιδιαίτερη αντίληψη περί κυοφορίας και ωρίμανσης των έργων του (το 1975, π.χ., είναι έτοιμο το κύριο σώμα του μυθιστορήματος *Στοιχεία για τη δεκαετία του '60*, που θα εκδοθεί το 1989). Ο συγγραφέας πειραματίζεται τα χρόνια αυτά με τη λειτουργία ηχητικών θραυσμάτων, που συνδυάζονται με μουσικά κομμάτια και λεκτικούς όγκους, για να μεταφέρει στη νεοελληνική λογοτεχνία τις δικές του προτάσεις ανανέωσης του μυθιστορήματος. Η υπονόμηση εξάλλου των διαχωριστικών γραμμών των λογοτεχνικών ειδών δοκιμάστηκε σε ένα άλλο έργο της εποχής αυτής, που είναι τα *Τρία ελληνικά μονόπρακτα* (1977). Στην ανακοίνωσή μου θα παρουσιάσω τα νέα καλλιτεχνικά ρεύματα με τα οποία έρχεται σε επαφή ο Βαλτινός στα χρόνια της Μεταπολίτευσης, όταν ταξιδεύει στην Ευρώπη και στην Αμερική, διαμορφώνοντας μία κουλτούρα που συνομιλεί με τις πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές εξελίξεις που ακολούθησαν την πολιτειακή αλλαγή του 1974. Στο *Ημερολόγιο της Αλοννήσου* (πρώτη έκδοση 2009, ²2017) συμπύσσονται τα βασικότερα στοιχεία των αισθητικών του προβληματισμών και αποτυπώνονται οι θεματικές προτιμήσεις και οι τεχνοτροπικές επιλογές του, οι οποίες επανεγγράφονται στο προσωπικό ειρωνικό ιδίωμα του πεζογράφου.

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

29. Η διαχείριση του εμφυλιακού τραύματος μέσα από δύο εμβληματικές κινηματογραφικές ταινίες της Μεταπολίτευσης: Ο θίασος του Θεόδωρου Αγγελόπουλου (1975) και Ο άνθρωπος και το γαρύφαλλο του Νίκου Τζίμα (1980)

Έλενα Σταματοπούλου, εκπαιδευτικός, σκηνοθέτης, MEd, ιστορικός ερευνητής Ιονίου Πανεπιστημίου, δρ. Θεατρολογίας ΑΠΘ.

Η Μεταπολίτευση σηματοδοτεί την έναρξη μιας νέας περιόδου στην ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας, που διαφοροποιείται από τις προηγούμενες, κυρίως, ως προς τα πλαίσια της εφαρμογής της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Η αβασίλευτη δημοκρατία του μεσοπολέμου λήγει με το νόθο δημοψήφισμα του Κονδύλη που επαναφέρει τη μοναρχία και την επιβολή της μεταξικής δικτατορίας λίγο μετά, ενός ιδιότυπου βασιλοστρατιωτικού καθεστώτος με φασιστικά χαρακτηριστικά. Αντίστοιχα, τη λήξη της ναζιστικής κατοχής για τη χώρα το 1944, ακολουθεί ένα δεύτερο δημοψήφισμα και μια δεύτερη παλινόρθωση του ίδιου βασιλιά, Γεωργίου Β' Γλύξμπουργκ που ανοίγει το μεταπολεμικό κεφάλαιο για την ελληνική ιστορία, ένα κεφάλαιο που ο Νικολακόπουλος ιδιαίτερα εύστοχα ονομάζει «καχεκτική δημοκρατία». Ανοίγει με το εμφύλιο αίμα και κλείνει με την επιβολή του απριλιανού πραξικοπήματος το 1967, όπου πλέον το παρακράτος γίνεται και επίσημα κράτος και το παρασύνταγμα σύνταγμα. Πρόκειται για μια περίοδο που μόνο κατά τύποις αποτελεί δημοκρατία δυτικού τύπου, καθώς η χώρα είναι χωρισμένη σε πολίτες πρώτης και δεύτερης κατηγορίας με πιστοποιητικά πολιτικών φρονημάτων, διώξεις, φυλακίσεις, εκτελέσεις και εκτοπίσεις, καταστολή και αστυνομοκρατία. Η δικτατορία της 21ης Απριλίου είναι απλά το επιστέγασμά αυτής της περιόδου, η φυσική της κατάληξη. Την έναρξη της περιόδου της μεταπολίτευσης ορίζει ένα τρίτο δημοψήφισμα που αφορά και πάλι την επάνοδο του βασιλιά, Κωνσταντίνου Β' Γλύξμπουργκ, αυτή τη φορά, όπου για πρώτη φορά οι συνθήκες διεξαγωγής έχουν

αρχίσει να προσομοιάζουν σε ένα σημείο με αυτές των δυτικοευρωπαϊκών κρατών. Επιπρόσθετα, νομιμοποιείται το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, το οποίο από το 1947 είναι παράνομο και η ηγεσία του βρίσκεται στο εξωτερικό. Μέσα σε αυτές τις διαφοροποιημένες συνθήκες λοιπόν, αρχίζουν να διαφαίνονται οι πρώτες προσπάθειες διαχείρισης των τραυμάτων που άφησε πολύ έντονα η προηγούμενη περίοδος, γιατί πλέον οι συνθήκες το επιτρέπουν. Η ανακοίνωση αυτή θα εστιάσει στον τρόπο με τον οποίο δύο εμβληματικές κινηματογραφικές ταινίες της περιόδου διαχειρίζονται το τραύμα του εμφυλίου και του πρώτου μετεμφυλιακού κράτους: Ο θίασος του Αγγελόπουλου στην αρχή της περιόδου και Ο άνθρωπος με το γαρύφαλλο του Τζίμα προς το τέλος της.

30. Η πεζογραφία του Αντρέα Φραγκιά στον Νέο Ελληνικό Κινηματογράφο
Γιάννης Βαγγελικόστας Υποψήφιος διδάκτορας Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας ΑΠΘ

Το πεζογραφικό έργο του Αντρέα Φραγκιά, το οποίο ήδη από την προδικτατορική περίοδο προσλαμβάνεται από την αριστερή κριτική ως η λογοτεχνική δικαίωση της γενιάς της Αντίστασης, επανέρχεται στο προσκήνιο κατά τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια αναπλαισιωμένο μέσα από την τέχνη του κινηματογράφου. Τα δύο πιο πολυδιαβασμένα μυθιστορήματά του μεταφέρονται στη μεγάλη οθόνη (*Λοιμός*, 1972 / *Χάπνυ Νταίη*, 1976, *Η καγκελόπορτα*, 1962 / 1978*) από τους σκηνοθέτες Παντελή Βούλγαρη και Δημήτρη Μακρή αντίστοιχα. Η παρούσα ανακοίνωση δεν επιχειρεί απλώς να αναδείξει την προσληπτική δυναμική του έργου του Φραγκιά, που δεν περιορίζεται στα αυστηρά όρια του λογοτεχνικού και φιλολογικού πεδίου, αλλά να σκιαγραφήσει πτυχές της κουλτούρας της «πρώιμης» Μεταπολίτευσης εστιάζοντας στο –ελάχιστα μελετημένο στην Ελλάδα– διακαλλιτεχνικό φαινόμενο της κινηματογραφικής μεταφοράς λογοτεχνικών κειμένων. Τα δύο φιλικά κείμενα συνεξετάζονται υπό το φως των σύγχρονων προσεγγίσεων των σπουδών κινηματογραφικής μεταφοράς (adaptation studies), οι οποίες απορρίπτουν το παραδοσιακό αξιολογικό κριτήριο της «πιστότητας» της ταινίας στο βιβλίο καθώς οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ του λογοτεχνικού και του φιλικού κειμένου κατά τη διαδικασία της μεταφοράς δεν γίνονται αντιληπτές με όρους πρωτότυπου/παράγωγου. Αντίθετα, η κινηματογραφική μεταφορά αντιμετωπίζεται ως αυτόνομο, ιστορικά πλαισιωμένο πολιτισμικό προϊόν, ως λογοθετική πρακτική τοποθετημένη στα ιστορικά, πολιτισμικά και κοινωνικά συμφραζόμενα της εποχής κατά την οποία παράγεται. Εν προκειμένω, η ανάλυση των αφηγηματικών και υφολογικών επιλογών του καθενός από τους δύο σκηνοθέτες κατά την κινηματογραφική μετάπλαση των δύο μυθιστορημάτων (διαφοροποιήσεις στην πλοκή, μεταπλάσεις χαρακτήρων, αφαιρέσεις ή προσθέσεις επεισοδίων, χρονικές μετατοπίσεις κ.ά.) στοχεύει στην ανάδειξη των τρόπων – αυτονοήτως διαφορετικών σε καθεμία από τις δύο περιπτώσεις – με τους οποίους οι ταινίες εγγράφουν όψεις της κουλτούρας των πρώτων μεταπολιτευτικών χρόνων: πολιτισμικούς και κοινωνικούς λόγους (το πρόταγμα της απελευθέρωσης της ιστορικής μνήμης και της επανα-αφήγησης της μεταπολεμικής ιστορίας μέσα από μια αριστερή οπτική), ιδεολογικά σχήματα (αντιαυταρχισμός και αντιδεξισμός) και καλλιτεχνικές τάσεις (οι αισθητικές και πολιτικές αναζητήσεις του Νέου Ελληνικού Κινηματογράφου).

*Η πρώτη χρονολογία παραπέμπει στο έτος της πρώτης έκδοσης του βιβλίου, ενώ η δεύτερη στο έτος κυκλοφορίας της ταινίας.

31. Η λογοκρισία ως δημιουργικό όριο, η λογοκρισία ως καταστολή: Οι ταινίες Χάπτu Νταΐη (Παντελής Βούλγαρης 1976) και Καγκελόπορτα (Δημήτρης Μακρής, 1978)

Πηνελόπη Πετσίνη, Επιστημονικά Υπεύθυνη ερευνητικού έργου ΕΛΙΔΕΚ «CIVIL» και διδάσκουσα ΠΜΣ, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Μαρία Χάλκου, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια έργου ΕΛΙΔΕΚ «CIVIL» και διδάσκουσα Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Στρατής Μπουρνάζος, δρ. Ιστορίας, Π.Κ

Η ανακοίνωση εξετάζει δύο ταινίες της δεκαετίας του 1970, το Χάπτu Νταΐη (1976) του Παντελή Βούλγαρη και την Καγκελόπορτα (1978) του Δημήτρη Μακρή υπό το πρίσμα διαφορετικών εκδοχών της λογοκρισίας, η κατάργηση της οποίας υπήρξε βασικό αίτημα της Μεταπολίτευσης. Και οι δύο ταινίες αναπλαισιώνουν και διασκευάζουν δύο εμβληματικά μυθιστορήματα του Ανδρέα Φραγκιά (Ο Λοιμός, 1972 και Η Καγκελόπορτα, 1962 αντίστοιχα), που πραγματεύονται όψεις της μεταπολεμικής εμπειρίας από την οπτική των ηττημένων του Εμφυλίου. Στη συνθήκη της Μεταπολίτευσης, η εκ νέου αφήγηση του πρόσφατου τραυματικού παρελθόντος βρίσκει σημαντική διέξοδο στον ανερχόμενο τότε Νέο Ελληνικό Κινηματογράφο.

Ο Βούλγαρης, ακολουθώντας την πρακτική που εγκαινιάζεται με τις Μέρες του '36 (1972) από τον Θόδωρο Αγγελόπουλο, προκειμένου να αγγίξει επικίνδυνα ιστορικά θέματα, αλλά και σε αρμονία με την αλληγορική αφήγηση του Φραγκιά, εγγράφει την (αυτο)λογοκρισία στην ίδια τη μορφή και στα εκφραστικά μέσα της ταινίας. Η κρυπτική γραφή, η αχρονικότητα και η ατοπικότητα της αφήγησης προστατεύουν το Χάπτu Νταΐη από επίσημες λογοκριτικές παρεμβάσεις, παρόλο που η ταινία εικονογραφεί το φυσικό τοπίο της Μακρονήσου και πραγματεύεται τη σκληρότητα και τον παραλογισμό της στρατοπεδικής εμπειρίας. Απεναντίας, η Καγκελόπορτα, η οποία υιοθετεί έναν ρητό τρόπο αναπαράστασης αντιμετωπίζει μια σειρά κρατικών λογοκριτικών παρεμβάσεων («ακατάλληλη για ανηλίκους», εκτεταμένες περικοπές για αποφυγή «αναμόχλευσης των παθών» κτλ.), που καταλήγουν στην εισβολή αστυνομικών δυνάμεων σε αίθουσες προβολής, στην κατάσχεση του φιλμ και στη σύλληψη του σκηνοθέτη και αιθουσαρχών. Η δίκη των αιθουσαρχών που κατηγορούνται ότι πρόβαλαν την ταινία χωρίς περικοπές παίρνει μεγάλη δημοσιότητα και προκαλεί την κατακραυγή του καλλιτεχνικού κόσμου. Η ταινία, ωστόσο, αντιμετωπίζει σφοδρή κριτική και από μερίδα της Αριστεράς, ακόμη και από σημαντικούς λογοτέχνες όπως ο Δημήτρης Χατζής, που τη θεωρούν ιδεολογικό, πολιτικό και αισθητικό σκάνδαλο επειδή «ασεβεί» απέναντι στο μυθιστόρημα του Φραγκιά και στην ιδεολογική παράδοση που υπηρετεί, αλλά και εξαιτίας της ετερογένειας και της μη καθαρότητας στη φόρμα που τη χαρακτηρίζει. Η ταινία γίνεται αφορμή για να ανοίξει στη δημόσια συζήτηση το θέμα της λογοκρισίας, αλλά και των ορίων της ελευθερίας της έκφρασης σε κάθε πολιτικό χώρο.

[Η εισήγηση παρουσιάζει τμήμα της έρευνας που διεξάγεται στα πλαίσια του έργου «Η λογοκρισία στον Κινηματογράφο και τις Εικαστικές Τέχνες: Η Ελληνική εμπειρία από τα μεταπολεμικά χρόνια μέχρι σήμερα» (CIVIL). Το έργο χρηματοδοτείται από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛΙΔΕΚ) και από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ), με αρ. Σύμβασης Έργου 883]

32. Η νέα ορατότητα του πολιτικού: ελεγχόμενη μεταπολιτευτική αναίδεια στον ελληνικό εμπορικό κινηματογράφο της δεκαετίας του 1970

*Ορσαλία-Ελένη Κασσαβέτη, Διδάσκουσα, Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ, ΑΠΘ/
Μέλος ΣΕΠ Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Ε.Α.Π.*

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, η συστηματική μετάδοση τηλεοπτικού προγράμματος και η μεταβολή της ψυχαγωγίας με το πέρασμα από το δημόσιο στο ιδιωτικό οδήγησε στη διαρκώς μειούμενη παραγωγή φιλμ, κυρίως κωμωδιών, και στη συνεπακόλουθη σταδιακή μείωση των κινηματογραφικών εισπράξεων. Η κινηματογραφική κρίση σταδιακά υποχωρεί μετά τη Μεταπολίτευση: στο πεδίο της εμπορικής παραγωγής, ο δημοφιλής κινηματογράφος επανεμφανίζεται δειλά από το 1976 κι έπειτα. Εν συγκρίσει με την πρώτη πενταετία του 1970, η δεύτερη επιδιώκει, συχνά επιτηδευμένα, να εμφανιστεί ως πολιτική, ή, τουλάχιστον, πολιτικοποιημένη [βλ. *Ο τρομοκράτης* (Γ. Δαλιανίδης, 1975), *Τα είδωλα* (Ο. Ευστρατιάδης, 1975), *1-1-4* (Σ. Ζιάγκος, 1977) κ.ά.] εν συγκρίσει με τον ήδη πολιτικά προσανατολισμένο ΝΕΚ. Τα συγκεκριμένα παραδείγματα διατηρούν, τουλάχιστον μορφολογικά, όλες τις συμβάσεις των κλασικών κινηματογραφικών κειμένων των δημοφιλών ειδών (κωμωδία, δράμα, κ.ά.) και διακρίνονται από την ιδιότητά τους να αναπαριστούν με έναν αμφίσημο και ίσως «αναϊδή» τρόπο τις κυρίαρχες ιδεολογικές τάσεις – εν συγκρίσει με την κινηματογραφική πολιτική «αλαλία» της δεκαετίας του 1960. Παρόλο που τέτοια φιλμ ενορχηστρώνουν τις αφηγήσεις τους σε παλαιότερο αφηγηματικό υλικό, επιδιώκουν –συνειδητά, στοχευμένα ή υπόρρητα, αλλά πάντα ελεγχόμενα- να συγχρονιστούν με τις συγκλονιστικές μεταμορφώσεις σε όλα τα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας και σκέψης, εμβολιάζοντας ένα μεγάλο μέρος των κινηματογραφικών ταινιών με σποραδικά υπόρρητα δείγματα «προοδευτικού λόγου». Έτσι, η ύπαρξη και η ενσωμάτωση πολιτικών αναφορών μέσα στον δημοφιλή κινηματογράφο μετά τη Μεταπολίτευση αποκαθιστά τη σύνδεσή του με μία κοινωνία που έχει επιβιώσει, μεταμορφώνεται και ζει, προσπαθώντας να ξαναβρεί την πολιτική και κοινωνική ταυτότητά της - χωρίς, ωστόσο να αποκλείονται οι περιπτώσεις εμπορικής εκμετάλλευσης αυτής της προσπάθειας, οι οποίες συχνά αποτελούν και τον κανόνα.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ

33. Η κίνηση των λογοτεχνικών μεταφράσεων τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης: Η πρόσληψη της γαλλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα την περίοδο 1974-1981.

Φανή Σωφρονίδου, δρ. Νεοελληνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Paul Valéry-Montpellier 3

Παρά το διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον τα τελευταία χρόνια γύρω από τη μετάφραση, δεν έχει επαρκώς διερευνηθεί η μεταφραστική παραγωγή που εστιάζεται γύρω από τη γαλλική λογοτεχνία στην Ελλάδα τη σύγχρονη εποχή.

Η γαλλική παιδεία, σε όλες τις ειδικότερες εκφάνσεις της, είτε ως λογοτεχνική δημιουργία είτε ως διανόηση και παραγωγή φιλοσοφικού στοχασμού, διαπότισε, επηρέασε καίρια, ενίοτε διαμόρφωσε την αντίστοιχη ελληνική πολιτιστική παραγωγή. Άλλοτε απολύτως ορατά και κυριαρχικά, άλλοτε μέσω της διαμεσολαβημένης διάδοσης του έργου Γάλλων λογοτεχνών στην ελληνική πολιτιστική πραγματικότητα. Η συστηματική μεταφύτευση από τη γαλλική στην ελληνική γλώσσα έργων της γαλλικής λογοτεχνίας που διαρκεί σχεδόν δυο αιώνες μέχρι σήμερα, αποτέλεσε έναν

από τους πιο κρίσιμους και καθοριστικούς τρόπους, με τους οποίους η γαλλική πολιτιστική παραγωγή εισήχθη, διαχύθηκε και διαμόρφωσε την ελληνική λογοτεχνία. Σύμφωνα με βιβλιογραφικές καταγραφές, κατά τον 19ο αιώνα η μεταφρασμένη στα Ελληνικά γαλλική λογοτεχνία έχει την απόλυτη κυριαρχία. Η μετάφραση γαλλικών έργων στην ελληνική επικράτεια κατά τον 20ο αιώνα βρίσκεται στη δεύτερη θέση μετά τις μεταφράσεις από την αγγλική γλώσσα και σε μεγάλη απόσταση από τις άλλες γλώσσες, όπως τη γερμανική και την ιταλική.

Στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι η διερεύνηση της παρουσίας της γαλλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης και κατ' επέκταση η απάντηση στο ερώτημα τι χώρο έδωσαν τα ελληνικά γράμματα στη γαλλική λογοτεχνία, όπως αυτή στοιχειοθετείται μέσα από τις αυτοτελείς λογοτεχνικές μεταφράσεις οι οποίες εκδόθηκαν από το 1974 έως το 1981, καθώς και μέσα από μεταφράσεις που δημοσιεύθηκαν στα κυριότερα λογοτεχνικά περιοδικά της εποχής.

Θα επικεντρωθούμε στην ανάδειξη των ειδών, των συγγραφέων και των έργων γύρω από τα οποία καταγράφεται η μεταφραστική δραστηριότητα της εποχής, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στα έργα που μεταφράζονται με καθυστέρηση, ως μεταφραστικές οφειλές από τα χρόνια της Δικτατορίας. Παράλληλα θα μελετηθούν οι μεταφραστές της περιόδου, η αλλαγή στο κοινωνικό προφίλ του έλληνα μεταφραστή, οι εκδοτικοί οίκοι οι οποίοι συνέβαλαν στην προώθηση της γαλλικής λογοτεχνίας.

34. Η λογοτεχνική μετάφραση στο ελληνικό εκδοτικό τοπίο την περίοδο 1974-1981

Αμαλία Σταθάκη, υποψ. δρ. Ιστορίας της μετάφρασης, Ε.Κ.Π.Α.

Οι μεταφράσεις λογοτεχνικών έργων (πεζογραφία, ποίηση, θέατρο) αποτελούν πολύ σημαντικό μέρος της ετήσιας εκδοτικής παραγωγής. Τα έργα μεταφρασμένης λογοτεχνίας που κυκλοφόρησαν στην Ελλάδα από το 1974 μέχρι και το 1981 από τις κυριότερες ευρωπαϊκές γλώσσες (αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, ιταλικά, ισπανικά) αριθμούν μερικές χιλιάδες. Σκοπός είναι η αποτύπωση της συμβολής της λογοτεχνικής μετάφρασης στη διαμόρφωση του ελληνικού εκδοτικού τοπίου και των μεταφραστικών τάσεων στα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης. Πηγή για την καταγραφή των μεταφρασμένων βιβλίων έχει αποτελέσει η Εθνική Βιβλιοθήκη, ενώ έχουν επιλεγεί οι δέκα πιο δραστήριοι εκδοτικοί οίκοι με βάση την εκεί δηλωμένη τους βιβλιοπαραγωγή. Έχοντας πλέον ως δεδομένα άνα έτος τους τίτλους, τους συγγραφείς, τους μεταφραστές, τους εκδοτικούς οίκους και τη γλώσσα πρωτοτύπου, θα γίνει παρουσίαση μέσω powerpoint των ποσοτικών αποτελεσμάτων αυτής της καταγραφής (με διαγράμματα πίτας, γραφήματα κ.λπ). Συγκεκριμένα θα παρουσιαστούν ο όγκος των λογοτεχνικών μεταφράσεων τα έτη 1974 έως 1981, οι κυριότεροι εκδοτικοί οίκοι και οι σημαντικότεροι μεταφραστές που δραστηριοποιούνται τη δεδομένη χρονική περίοδο. Επίσης θα δούμε από ποια γλώσσα μεταφράζονται τα περισσότερα έργα, ποιοι είναι οι πιο δημοφιλείς συγγραφείς και τα έργα τους που επιλέγονται από τους εκδοτικούς οίκους προς μετάφραση. Όλα τα παραπάνω αποτελέσματα θα παρουσιαστούν και για το σύνολο της υπό εξέταση περιόδου (1974-1981) αλλά και ανά έτος ώστε να είμαστε σε θέση να διαπιστώσουμε σε ποιο βαθμό αυτά διαφοροποιούνται ή εξελίσσονται στο διάστημα αυτό. Θα μπορέσουμε επίσης να εξάγουμε αποτελέσματα για τα πιο εμπορικά λογοτεχνικά είδη και το μερίδιό τους στην αγορά βιβλίου τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Τα αποτελέσματα θα δώσουν μία σαφή και κατά το δυνατό πλήρη εικόνα των μεταφραστικών τάσεων των πρώτων χρόνων της Μεταπολίτευσης. Η

παρουσίαση αυτή των μεταφραστικών τάσεων θα λειτουργήσει συμπληρωματικά ως μία άλλη πτυχή της πολιτισμικής ιστορίας αυτής της περιόδου.

35. Το εκδοτικό τοπίο 1974-1981 (Τομές, ρεπερτόριο, καινοτομίες):

Στοιχεία για το πέρασμα στη σύγχρονη εποχή

Φίλιππος Παπάς, δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας, Διδάσκων Νεοελληνικής Φιλολογίας (ΕΔΒΜ), Ε.Κ.Π.Α.

Στόχος της ανακοίνωσης μου θα είναι να χαρτογραφήσω την εκδοτική παραγωγή των πρώτων μεταπολιτευτικών χρόνων. Ενώ τις πρώτες χρονιές μετά τον Ιούλιο του 1974 το πολιτικό βιβλίο διατηρεί την ισχύ που είχε αποκτήσει με την άρση της λογοκρισίας στη Δικτατορία, από το 1977 και πέρα, η πρωτότυπη και μεταφρασμένη λογοτεχνία, και ιδίως η πεζογραφία, δεσπόζει. Παλαιότεροι εκδοτικοί οίκοι, ειδικευμένοι στην νεοελληνική και στην ξένη λογοτεχνία (Κέδρος, Εστία, Ίκαρος, Γκοβόστης), συνυπάρχουν με εκκολαπτόμενους και πολύ δυναμικούς (Καστανιώτης, Εξάντας, Οδυσσέας, Λιβάνης, Κάκτος, Ύψιλον), την ώρα που άλλοι ξεκινούν την πορεία τους (Άγρα, Νεφέλη). Στο πλαίσιο της αύξησης της έκδοσης λογοτεχνικών βιβλίων, αξίζει κανείς να σταθεί σε σειρές και πρωτοβουλίες που έδωσαν το στίγμα τους στην εποχή, όπως (ενδεικτικά) η μικρή σειρά μεταφρασμένης λογοτεχνίας του Οδυσσέα, που εισήγαγε νέα ονόματα ξένων συγγραφέων ή πολύτομη ανθολογία επιστημονικής φαντασίας των εκδόσεων Εξάντας. Στο σύνθετο αυτό τοπίο, που το ρεπερτόριο αυξάνεται και το κοινό διευρύνεται, σημαντική είναι και η δημιουργία, η αμύχνη αναβίωση και η φθίνουσα συνέχεια σειρών τσέπης (ΒΙΠΕΡ, Άρλεκιν, Μπελ, Ερμείας-Γαλαξίας), που φανερώνει σε μεγάλο βαθμό τα περιορισμένα (εμπορικά) όρια του συγκεκριμένου τύπου βιβλίου στην Ελλάδα. Με έμφαση σε ποσοτικά στοιχεία, αξιοποιώντας τις βιβλιογραφικές σελίδες του περιοδικού «Διαβάζω», τις βάσεις δεδομένων του διαδικτύου (καταλόγους βιβλιοθηκών, Βιβλιονέτ, ιστότοπους εκδοτικών οίκων), τους καταλόγους εκδοτών και εκθέσεων βιβλίων, αλλά και προφορικές μαρτυρίες, θα αποπειραθώ να εξακριβώσω μια εποχή, στην οποία το πέρασμα στην κανονικότητα συνυπήρξε με τη στροφή από την υπερπολιτικοποίηση στη μυθοπλασία, δημιουργώντας έτσι, έστω σε μικρότερη κλίμακα, την εκδοτική και αναγνωστική εικόνα που κυριαρχεί έως και σήμερα (πρωτεύων ρόλος λογοτεχνίας, πρόταξη πεζογραφίας, ποικιλία σειρών, διεύρυνση γλωσσών-πηγή για τις μεταφράσεις, διακριτή παρουσία ΕΦ, φανταστικού και αστυνομικού).

ΤΕΧΝΕΣ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

36. Το έντεχνο πολιτικό τραγούδι στα φεστιβάλ της Αριστερής πολιτικοποιημένης νεολαίας στη Μεταπολίτευση: Φεστιβάλ ΚΝΕ και Αυγής-Θούριου

Φρειδερίκη Απ. Τσοκάρια, υποψ. δρ, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Η παρούσα ανακοίνωση επέλεξε να θέσει ερωτήματα και να ερευνήσει μέσα από τα φεστιβάλ των πολιτικών νεολαίων της Κ.Ν.Ε και της Αυγής-Θούριου, τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης, μια κατηγορία τραγουδιών που είναι κατεξοχήν φορτισμένα ως προς την ιστορική-συμβολική τους διάσταση: τα έντεχνα -πολιτικά τραγούδια. Περαιτέρω εξετάζει την τυχόν πρόσληψη και αντίληψη του έντεχνου-πολιτικού τραγουδιού από την Αριστερά και την σύνδεση με τις έννοιες της αμφισβήτησης στο πολιτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό πεδίο.

Η άνοδος (1967) και η πτώση (1974) της δικτατορίας είχε ως συνέπεια τη δημιουργία μιας νέας τάσης που ονομάστηκε «πολιτικό τραγούδι». Περιλάμβανε τραγούδια που ήταν γραμμένα στη λογική και στο ύφος του έντεχνου τραγουδιού αλλά με έντονα τα στοιχεία της πολιτικής αμφισβήτησης και της κοινωνικής κριτικής. Δημιουργήθηκε από μουσικούς και ποιητές ενταγμένους στους κόλπους της ελληνικής Αριστεράς και είχε ως κύριους αποδέκτες τον κόσμο που την πλαισιώνει. Το πιο βασικό χαρακτηριστικό στοιχείο αυτής της περιόδου είναι η έμφαση που δίνεται στον στίχο του τραγουδιού.

Τα φεστιβάλ αποτέλεσαν θεσμό κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980. Το πρώτο φεστιβάλ διοργανώθηκε από την ΚΝΕ το 1975 και ακολούθησε το 1977 της Αυγής-Θούριου ΟΙ κεντρικές εκδηλώσεις λάμβαναν χώρα σε μεγάλο ανοιχτό χώρο σε κάποια συνοικία της Αθήνας κάθε χρονιά, είτε τον Σεπτέμβρη, είτε στις αρχές του Οκτωβρίου.

Σε γενικές γραμμές η προτεινόμενη ανακοίνωση έχει ως ακολούθως: μια επιτροχάδην εισαγωγή στην ιστορία του έντεχνου πολιτικού τραγουδιού με έμφαση στην περίοδο της Μεταπολίτευσης, στη συνέχεια θα εξεταστούν οι δομές των φεστιβάλ και η επίδρασή τους στην πολιτικοποιημένη νεολαία του Αριστερού χώρου και γενικότερα στις μορφές συλλογικής διαμαρτυρίας. Αντικείμενο συζήτησης θα αποτελέσει οι επιλογές των συμμετοχών στα καλλιτεχνικά δρώμενα, με ποιόν γνώμονα αποφασίζονται. Την ποιότητα, ή την συμμετοχή; Επιτελούν τα φεστιβάλ μέσω τέχνης πολιτικές λειτουργίες; Έχουν θέση όλες οι τάσεις και τα ρεύματα της μουσικής; Λειτουργούν με διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά τα φεστιβάλ που διοργανώνονται από τις Αριστερές οργανώσεις και μακριά από τις αξίες του αστικού φιλελεύθερου ατομικισμού, της ιδεολογίας της αγοράς και των σχετικών στερεοτύπων; Αποτελεί το πολιτικό τραγούδι έκφραση ταξικής συνείδησης-θέσης; Αποτελούν έναν «ζωντανό» οργανισμό και διαμόρφωσης κοινωνικής ευαισθησίας και δημοκρατικού ήθους; Καλύπτουν ανάγκες απόκτησης ταυτότητας, επικοινωνίας, συναισθηματικής έκφρασης; Κοντολογίς η νεολαία γιόρταζε αλλά και διεκδικούσε;

37. Όψεις της μεταπολιτευτικής πραγματικότητας σε τραγούδια του Μάνου Χατζιδάκι

Ιωάννα Καρέλλη, υποψ. δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Εκκινώντας από τη θέση ότι το έργο του Μάνου Χατζιδάκι περιέχει προβληματισμούς για τη μεταπολιτευτική Ελλάδα, επιχειρώ μέσα από την εξέταση στίχων σε μουσικά έργα του συνθέτη από την περίοδο 1974-1981 να αναδείξω τις απόψεις του δημιουργού και των στιχουργών συνεργατών του για τη σύγχρονή τους πραγματικότητα.

Ειδικότερα, αξιοποιούνται τραγούδια από τα έργα: *Ο Οδοιπόρος, το Μεθυσμένο Κορίτσι και ο Αλκιβιάδης* (1974) που παρουσιάζεται πρώτη φορά στο *Πολύτροπον* πριν συμπληρωθεί ένας μήνας από τα γεγονότα του Πολυτεχνείου (13 Δεκεμβρίου 1973), *Sweet Movie* (1974), *Αθανασία* (1975), *Τα Παράλογα* (1976), *Για την Ελένη* (1978) και από τη μουσική αυτοβιογραφία του συνθέτη, τον δίσκο *Η εποχή της Μελισσάνθης* (1980).

Γι' αυτό, εκτός από στίχους του Μ.Χ., συμπεριλαμβάνονται κάποιοι μελοποιημένοι από τον συνθέτη στίχοι των Νίκου Γκάτσου, Μάνου Ελευθερίου και Μιχάλη Μπουρμπούλη. Επιπλέον, κείμενα από τα οπισθόφυλλα των συγκεκριμένων δίσκων και χωρία από τα σχόλια που εκφώνησε ο Μάνος Χατζιδάκις από τη συχνότητα του Τρίτου Προγράμματος της ελληνικής ραδιοφωνίας προσφέρουν απαντήσεις στο ερώτημα της ανακοίνωσης, ενώ δεν αποκλείονται αναφορές σε έργα

που γράφτηκαν λίγο νωρίτερα ή λίγο αργότερα από την περίοδο που εξετάζουμε, αφού τα τραγούδια που αξιοποιούνται τοποθετούνται χρονικά στην Ε' περίοδο του χατζιδακικού τραγουδιού (1972-1983), όπως ο ίδιος ο συνθέτης την έχει οριοθετήσει. Θέσεις που παρουσιάζουν ενδιαφέρον είναι ο δυναμισμός των γυναικείων μορφών ο οποίος εκφράζεται με τη γυναίκα-επαναστάτρια, τη γυναίκα-σύντροφο και τη μαγικά χειραφετημένη γυναίκα, αναφορές και σχόλια σε γεγονότα επίκαιρα και ιστορικά που η αριστερά της εποχής αποφεύγει να συζητά (σφαγή στο δάσος του Κατίν, δικτατορία Καμπότζης) και η καταγγελία του ελλείμματος πολιτισμού ως πρωταρχική αιτία για το οικολογικό πρόβλημα.

Ο συνθέτης δεν υποδέχεται τη Μεταπολίτευση με πομπώδεις τυμπανοκρουσίες· αντίθετα, εκφράζει φόβους για τον κενό τρόπο με τον οποίο αξιοποιήθηκε η ελευθερία που μόλις ανακτήθηκε, όπως μαρτυρεί και ο παραλληλισμός που κάνει για την εποχή με εκείνη της Απελευθέρωσης η οποία επίσης κράτησε λίγο, αφού σύντομα ξέσπασε ο Εμφύλιος. Τέλος, αναδεικνύονται προβλήματα, όπως η φτώχεια και ο αγώνας του βιοπορισμού, η φρίκη του πολέμου και η καχυποψία μεταξύ των ανθρώπων στο πλαίσιο της αναμονής μιας εθνικής συμφιλίωσης που δεν έρχεται

38. Μελίνα Μερκούρη: ένα πολιτισμικό πορτραίτο της εποχής της Μεταπολίτευσης

Μαρία Αθανασοπούλου Επίκουρη Καθηγήτρια Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και Θεωρίας της Λογοτεχνίας, Τμήμα Θεάτρου, Α.Π.Θ.

Στην ανακοίνωση αυτή, εκκινώντας από τις θέσεις των σύγχρονων θεωρητικών της performance γύρω από τη λειτουργική χρήση της 'θεατρικότητας' στην καθημερινή ζωή (E. Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, 1959), και γύρω από την ύπαρξη ενός σημειωτικού συνεχούς, όχι μιας ρήξης, ανάμεσα στον τελετουργικό και τον μυθοπλαστικό τρόπο της αναπαράστασης (βλ. την έννοια του 'κοινωνικού δράματος' του V. Turner, στο: *From Ritual to Theatre; The human seriousness of play*, 1982), επιθυμώ να διερευνήσω την δημόσια παρουσία που διαμόρφωσε η ηθοποιός και μετέπειτα πολιτικός Μελίνα Μερκούρη (1920-1994) την πρώτη εικοσαετία της Μεταπολίτευσης ως μια από τις πρώτες περιπτώσεις συνειδητής και στοχευμένης χρήσης της θεατρικότητας, στη σύγχρονη δημόσια ζωή. Στόχος της ανακοίνωσης να αναλύσει τις διαφορετικές επιτελέσεις ταυτότητας που επιχείρησε η Μερκούρη μέσα από το καλλιτεχνικό και πολιτιστικό έργο της, όσο και μέσα από τη δημόσια εικόνα της, σε διάλογο προς τα ταυτοτικά ζητήματα που αναδύθηκαν στην Ελλάδα την περίοδο 1974-1994, και, συγκεκριμένα, σε διάλογο προς: το ζήτημα της ταξικής κινητικότητας· το ζήτημα της εθνικής ταυτότητας στο πλαίσιο της διεθνοποιημένης μεταπολιτευτικής Ελλάδας· το ζήτημα της γυναικείας χειραφέτησης. Τεκμηριωτικό υλικό σχετικά με τον ρόλο-χαρακτήρα που πλάθει η Μερκούρη, εντός και εκτός σκηνής, θα αντλήσω, ενδεικτικά, από τις ταινίες *Στέλλα* (Κακογιάννης, 1955) και *Ποτέ την Κυριακή* (Ντασέν, 1960), και αναλυτικά από την «αυτοβιογραφία» της *Γεννήθηκα Ελληνίδα* (κείμενο γραμμένο το 1971 στα αγγλικά, με τη βοήθεια ghost writers· ελληνική μτφρ.: 1983). Παραδειγματική της διώποκειμενικής, επιτελεστικής τελικά διαμόρφωσης μιας ταυτότητας που, πάντως, φιλοδοξεί να σκηνοθετηθεί ουσιοκρατικά ως φυλετική και αναλλοίωτη, η στιγμή της απάντησης της ηθοποιού στο τηλεφώνημα της 12ης Ιουλίου 1967, το οποίο την πληροφορεί σχετικά με την αφαίρεση της ελληνικής της ιθαγένειας από την Χούντα, μια απάντηση που χαρίζει τον τίτλο στο βιβλίο της: «Γεννήθηκα Ελληνίδα, θα πεθάνω Ελληνίδα». Η ανάλυσή μου θα επιμένει στο επεισόδιο αυτό, με βάση το οποίο θα εξηγήσει στο τέλος της ανακοίνωσης και την υπαναχώρηση της Μερκούρη,

όταν αναλαμβάνει Υπουργός Πολιτισμού, σε πατριαρχικές και μάλλον συντηρητικές πολιτικά αναπαραστάσεις του εθνικού και του φυλετικού χαρακτήρα, μέσα από την συστηματική καμπάνια της υπέρ της επιστροφής των Ελγινείων Μαρμάρων. Η Μερκούρη τρέπεται έτσι σε συμβολικό φορέα εικόνων εθνικής, ταξικής, και (λιγότερο) γυναικείας ταυτότητας, που ικανοποιούν το συλλογικό φαντασιακό της υπό εξέταση περιόδου.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Πρωτογενής πηγή: Merkouri, Melina, *I was born Greek*, Hodder and Stoughton, Λονδίνο / Σύδνεϋ / Όκλαντ / Τορόντο 1971.

Δευτερογενείς πηγές: Burke, Peter, *What is Cultural History?*, Polity Press, Κέιμπριτζ 2004. Dyer, Richard, *Stars*, British Film Institute, Λονδίνο 1979.

Kourelou, Olga, «A different kind of blonde: Melina Mercouri in *Stella* (Michael Cacoyannis, 1955)», *Celebrity Studies*, τ. 7, τχ. 1 (2016), σσ. 58-68. Μπιούμπι, Φρίντα, *Μελίνα. Μια θεά με το διάβολο μέσα της*, Terzo books, Αθήνα 1996. Ζορμπά, Μυρσίνη, *Ανδρέας Παπανδρέου – πολιτισμικό πορτραίτο*, εκδ. Πεδίο, Αθήνα 2019.

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΚΑΙ ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΗ ΕΚΦΡΑΣΗ

39. Στιγμές του γυναικείου κινήματος στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης

Χρυσούλα Ηλιάδου, Εκπαιδευτικός (M.Ed.), υποψ. δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας Π.Κ.

Κατά τις δεκαετίες 1970 και 1980 έγιναν διεθνώς μεγάλες αλλαγές στις κρατικές νομοθεσίες αναφορικά με θέματα όπως η βία και η κακοποίηση των γυναικών, το διαζύγιο, οι αμοιβές της γυναικείας εργασίας, η σεξουαλική παρενόχληση, ως αποτέλεσμα των φεμινιστικών κινητοποιήσεων. Η εισαγωγή του ριζοσπαστικού φεμινισμού στην Ελλάδα γίνεται στα τέλη της δεκαετίας του '70 από μικρές ομάδες γυναικών μεσοαστικής καταγωγής, υψηλού μορφωτικού επιπέδου και αριστερής πολιτικής ιδεολογίας. Η ίδρυση και ο αγώνας τριών μεγάλων και πανελλαδικών γυναικείων οργανώσεων – Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών, Ένωση Γυναικών Ελλάδος, Ομοσπονδία Γυναικών Ελλάδος – βοήθησε την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων, με σημαντικότερη την αναθεώρηση του οικογενειακού δικαίου (1983).

Σε αυτήν τη σύντομη παρουσίαση θα αναφερθούν τα κύρια σημεία της πορείας του δεύτερου φεμινιστικού κινήματος στην Ελλάδα μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, σε σχέση και με τα ερεθίσματα που ελάμβαναν από το εξωτερικό. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται ο προβληματισμός του δεύτερου κύματος, οι τρεις γυναικείες οργανώσεις, η διαφοροποίησή τους ως προς το γυναικείο ζήτημα (ταξική, φεμινιστική) και η δράση τους, η θεματολογία των γυναικείων κινητοποιήσεων (δικαίωμα στον αυτοκαθορισμό, εκτρώσεις κ.ά.), καθώς και η εκδοτική δραστηριότητα που συνδέεται με το γυναικείο κίνημα – σε περιοδικό Τύπο (*Δίνη*, *Σκούπα*, *Κατίνα*) και βιβλία (π.χ. Μάρτα Τιγκάννεν, *Ο βιασμός ενός άντρα*, 1975, *Στο περιθώριο της ιστορίας: 300 χρόνια γυναικείας καταπίεσης και αγώνων*, 1980).

40. «Έρωτας» και «αυτονομία» στη νεοελληνική ποίηση γυναικών μετά το 1974: μια αταυτοποίητη κρίση

Ευτυχία Παναγιώτου, δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας, Ε.Κ.Π.Α.

Συχνά σκεφτόμαστε τη νεοελληνική ποίηση που βλέπει το φως μετά τη δικτατορία των συνταγματαρχών ως αντανάκλαση μιας ομαλής εποχής φιλελευθεροποίησης.

Ειδικά σε ό,τι αφορά την ποίηση που γράφουν οι γυναίκες, θεωρούμε δεδομένο ότι δίνει μορφή σε ευτυχείς φεμινιστικές κατακτήσεις, εφόσον πλέον «κι οι γυναίκες γράφουν στίχους», σύμφωνα με τη ρήση ενός κριτικού. Είναι όμως έτσι; Εξετάζοντας ποιήματα διακριτών φωνών της περιόδου 1974-1981, η παρούσα ανακοίνωση παρουσιάζει ένα έμφυλο ποιητικό πεδίο που συναρθρώνεται αισθητικά και πολιτικά με μια «περιοχή κινδύνου».

Περιορίζοντας το δείγμα σε ερωτικά ποιήματα, η ανακοίνωση εξετάζει την τεταμένη σχέση ανάμεσα στην επιθυμία για ερωτική ένωση και την επιθυμία για αυτονομία (όπως απηχεί και φεμινιστικό σύνθημα: «Δεν είμαι του πατρός μου, δεν είμαι του ανδρός μου, θέλω να 'μαι ο εαυτός μου»). Συγκεκριμένα, διαβάζει ρηματικές (discursive) πρακτικές των ποιημάτων, όπως τη «χειρονομία έναντι της ομιλίας», την «ομιλιακή λειτουργία του ερωτικού πένθους», την «αποστασιοποίηση από τα ετεροκανονιστικά μοντέλα» και την «αυτονόμηση της γλώσσας και του σώματος», ως ασυνήθιστες χειραφετητικές πρακτικές που συνδέονται με την έμφυλη γραφή και με την απόπειρα αποκοπής της από παραδοσιακές αντιλήψεις και τρόπους την εποχή της Μεταπολίτευσης.

Αυτή η παράλληλη επιθυμία για έρωτα και αυτονομία στην ποίηση μετά το 1974 φαίνεται ωστόσο να υποκειμενοποιεί τη ματαιώση της ερωτικής σύζευξης ανάμεσα στο εγώ και τον «Άλλο» και συχνά την απουσία της υπόσχεσης σύζευξης στο μέλλον. Το ερώτημα που θέτει η ανακοίνωση είναι κατά πόσο η ματαιώση αυτή συνδέεται με κάτι πολιτικά και πολιτισμικά κρισιμότερο: τον ατομικό χαρακτήρα της διεκδίκησης της «αυτονομίας». Και επιπλέον, κατά πόσο η ίδια η φεμινιστική διεκδίκηση της «αυτονομίας» την εποχή αυτή στην Ελλάδα παράγεται αδιόρατα από το πατρογραμμικό μοντέλο που πολεμά, το δυϊσμό της «έμφυλης διαφοράς»: λαμβάνοντας υπόψη ότι τα έμφυλα υποκείμενα των ποιημάτων μετά το δεύτερο κύμα φεμινισμού καλούνται να διαμορφώνουν την ταυτότητά τους σε εγκαθιδρυμένους πόλους ή/και να διχάζονται μεταξύ «προσωπικού» (συναρθρωμένου με την αναλυτική κατηγορία του «γυναικείου») και «πολιτικού» (συναρθρωμένου εκείνη του «ανδρικού») εαυτού.

41. Ρωγμές στην α-ορατότητα: Η έκφραση της ομοφυλόφιλης εμπειρίας στη λογοτεχνία της Μεταπολίτευσης

Γιώργος Σπαθής, Μεταπτυχιακός φοιτητής Νεοελληνικής Φιλολογίας Παν/μιο Ιωαννίνων

Η παρούσα ανακοίνωση αποπειράται να διερευνήσει τις πρακτικές μέσω των οποίων δύο σημαντικοί έλληνες λογοτέχνες πραγματεύονται το ομοφυλόφιλο βίωμα στο έργο τους και ταυτόχρονα διαλέγονται με συναφές υλικό άλλων καλλιτεχνών. Κινούμενοι, τόσο μεταφορικά όσο και κυριολεκτικά, από το περιθώριο στο κέντρο (της πόλης, του κανόνα, της εμπειρίας) ο Γ. Ιωάννου και ο Α. Αγγελάκης διεκδικούν την ορατότητα σε μια εποχή που η κοινωνία προχωρά, αλλά η λογοτεχνία επιμένει συντηρητικά. Πιο συγκεκριμένα, η ανακοίνωση θα επικεντρωθεί σε δύο λογοτεχνικά λευκώματα (Γιώργος Ιωάννου, *Ομόνοια 1980* με φωτογραφίες του Ανδρέα Μπέλια και Ανδρέας Αγγελάκης, *Η μεταφυσική της μιας νύχτας* με φωτογραφίες του διάσημου φωτογράφου Tress). Στόχος της είναι να καταδείξει τους τρόπους με τους οποίους οι δύο αυτοί συγγραφείς προσπαθούν να σπάσουν, ή τουλάχιστον να αποσταθεροποιήσουν, τα όρια της ετεροκανονικότητας μέσω της λογοτεχνίας και του διαλόγου της με τη φωτογραφία.

Για τον λόγο αυτό, η ανακοίνωση δίνει ιδιαίτερη έμφαση στον διάλογο μεταξύ των κειμένων και των εικόνων στα δύο λευκώματα, αναζητώντας ορισμένα από τα

πιο ενδιαφέροντα, αν και όχι πάντοτε γνωστά, λογοτεχνικά και οπτικά διακειμένα τους. Ο Ιωάννου, πιο υπαινικτικά, και ο Αγγελάκης, πιο προκλητικά, εκμεταλλεύονται το ρευστό και υβριδικό είδος του λευκώματος για να μιλήσουν για την κοινωνική και κρατική καταπίεση που βιώνουν οι ομοφυλόφιλοι εκείνη την εποχή στο κέντρο της πρωτεύουσας. Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στην περίπτωση της πλατείας της Ομόνοιας ως κατεξοχήν τόπου εκδήλωσης της ομοερωτικής επιθυμίας. Η φωτογραφία καταδεικνύει τη σωματικότητα της εμπειρίας που αρνείται να υποταχθεί στη μονολιθική υποκειμενοποίηση μέσω της λεκτικής παραδοχής. Συγχρόνως αναζητούνται τα ίχνη των λογοτεχνικών προγόνων –κυρίως του Κ. Π. Καβάφη και του Ν. Λαπαθιώτη– με στόχο τη συγκρότηση ενός παράλληλου λογοτεχνικού κανόνα, μιας αντι-ιστορίας κατά τον γνωστό όρο του Φουκά, ο στοχασμός του οποίου διατρέχει την προτεινόμενη ανάγνωση των δύο λευκωμάτων.

Γενικότερα, η ανακοίνωση πρόκειται να αναδείξει τρόπους με τους οποίους δύο σημαντικοί λογοτέχνες της μεταπολίτευσης ανέπτυξαν μια ποιητική της πολιτικής δράσης, καθώς και μια γραφή στα όρια του λογοτεχνικού ακτιβισμού την εποχή ακριβώς που αναδύεται στην Ελλάδα το ακτιβιστικό κίνημα. Εγγράφεται έτσι στην ιστορία της ομοερωτικής έκφρασης κατά τη μεταπολίτευση και ανιχνεύει μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πτυχή του διακαλλιτεχνικού διαλόγου την ίδια περίοδο.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ IV

42. Λογοτεχνικά έργα ως πολιτισμικά κείμενα: *Η αρχαία σκουριά της Μάρως Δούκα και Οι θάλασσες του Νότου του Μανουέλ Βάθκεθ Μονταλμπάν. Μια συνανάγνωση*

Άντα Παπάζογλου, Φιλολόγος (Δ.Π.Θ.), Ιστορικός (Π.Θ.), υποψ. δρ. του Τμήματος Ιστορίας του Ιόνιου Πανεπιστημίου

Η εποχή της μετάβασης από δικτατορικό καθεστώς σε δημοκρατία άρχισε σχεδόν ταυτόχρονα σε Ελλάδα (1974) και Ισπανία (1976). Ως εκ τούτου η σύγχρονη ιστοριογραφία έχει μελετήσει συγκριτικά την περίοδο της μεταπολίτευσης των δυο χωρών (Κορνέτις 2011, Φυτιλή 2016). Εκκινώντας από το συγκεκριμένο κοινό ιστορικό υπόβαθρο των χωρών αυτών, η παρούσα εισήγηση καλείται να αναδείξει πώς ο λογοτεχνικός λόγος συμβάλλει στην πληρέστερη κατανόηση της περιόδου της μεταπολίτευσης. *Η αρχαία σκουριά* της Μάρως Δούκα και *Οι θάλασσες του Νότου* του Μανουέλ Μονταλμπάν δημοσιεύτηκαν αμφότερα το 1979 και η υπόθεσή τους εκτυλίσσεται στη δεκαετία του 1970. Αναφέρονται και τα δυο στην περίοδο της μεταπολίτευσης Ελλάδας και Ισπανίας, αντίστοιχα. Σαράντα χρόνια αργότερα και υπό το πρίσμα της πολιτισμικής ποιητικής (Τζιόβας 2107) επιχειρείται μια συνανάγνωση των δυο έργων ως πολιτισμικών κειμένων που ως αρχικό στόχο έχει την εκ νέου νοηματοδότησή τους μέσω πολλαπλών ερμηνειών. Με άλλα λόγια, κάποια από τα ερωτήματα που τίθενται προς προβληματισμό -προκειμένου να αξιολογηθεί πλήρως το λογοτεχνικό κείμενο- είναι, για παράδειγμα, ποιοι συσχετισμοί μπορεί να προκύψουν διαβάζοντας τα δυο έργα σε αντιπαραβολή, αν είναι η λογοτεχνία και η πραγματικότητα δύο αλληλένδετοι πόλοι, πώς ο λογοτέχνης επεξεργάζεται τη βιωμένη πραγματικότητά του και τη μετουσιώνει μέσα από το λογοτεχνικό του λόγο και τελικά πώς ο αναγνώστης προσλαμβάνει τα γραφόμενα του συγγραφέα και σύμφωνα με τις δικές του εμπειρίες τα νοηματοδοτεί.

43. Η συμβολή του διακαλλιτεχνικού διαλόγου στη μελέτη του λογοτεχνικού φαινομένου: νεανική κουλτούρα, αντιδικτατορικές αιχμές και αφηγηματικοί πειραματισμοί στη νεοελληνική πεζογραφία των πρώτων μεταπολιτευτικών χρόνων.

Νάντια Φραγκούλη, δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας, Ε.Κ.Π.Α.

Η λογοτεχνική και η φιλολογική κριτική αναφέρουν μια αλλαγή στο πεζογραφικό παράδειγμα από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και εξής. Η αλλαγή αυτή μπορεί να συνοψιστεί αδρομερώς ως αποστροφή προς την πολιτική και τη νεοελληνική ιστορία (κοινωνική και λογοτεχνική), η οποία σε αρκετά έργα συνδυάζεται με μια στροφή σε περισσότερο «ελαφριά» και διασκεδαστικά θέματα. Με την παρούσα ανακοίνωση στόχος μου είναι, αντλώντας από τα συμπεράσματα της διδακτορικής μου διατριβής, στο πλαίσιο της οποίας μελέτησα ένα μεγάλο εύρος πεζογραφικών κειμένων, να περιγράψω και να αναδείξω τη διαφοροποίηση των πεζογραφικών έργων των πρώτων μεταπολιτευτικών χρόνων από εκείνα της δεκαετίας του 1980 με άξονα τον διάλογο της νεοελληνικής πεζογραφίας με τον κινηματογράφο. Πρόκειται επομένως να αναφερθώ σε τρία, περίπου σύγχρονα πεζογραφικά έργα της περιόδου, τα οποία ανήκουν σε συγγραφείς τριών διαδοχικών πεζογραφικών γενιών (Χριστόφορος Μηλιώνης *Τα διηγήματα της Δοκιμασίας* [γρ. 1973-1974] 1978· Μάρω Δούκα *Καρρε Φιξ* 1976· Βαγγέλης Ραπτόπουλος *Τα κομματάκια* 1979) προκειμένου να περιγράψω στους τρόπους και τα θέματα των συγκεκριμένων έργων το διακαλλιτεχνικό αποτύπωμα της άνθησης της κινηματογραφοφιλίας στην Ελλάδα από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και εξής –με έμφαση στην περίοδο της δικτατορίας, εξαιτίας της ενσωμάτωσης του κινηματογράφου στη νεανική αντιδικτατορική κουλτούρα και πολιτιστική δράση, αλλά και στην εμφάνιση του Νέου Ελληνικού Κινηματογράφου από το 1970 και εξής. Παράλληλα, μέσω του διαλόγου της με τον κινηματογράφο θα αναδειχθούν θεματικά, αφηγηματικά και υφολογικά στοιχεία της νεοελληνικής πεζογραφίας των πρώτων μεταπολιτευτικών χρόνων, τα οποία τεκμηριώνουν τη σύνδεσή της με την ιδεολογική και αισθητική δεσπόζουσα της νεοελληνικής «μακράς δεκαετίας του '60» –με τους ποικίλους πειραματισμούς στην αφηγηματική φόρμα, την ανάδειξη της νεανικής κουλτούρας, την αντιδικτατορική, και ευρύτερα αντιεξουσιαστική, ρητορική. Παρουσιάζονται ως παραδείγματα τρία έργα από λογοτέχνες διαδοχικών πεζογραφικών γενιών προκειμένου να αναδειχθούν, μέσω του διαλόγου με τον κινηματογράφο του δημιουργού, τα χαρακτηριστικά της νεοελληνικής πεζογραφικής αφήγησης των πρώτων μεταπολιτευτικών χρόνων που διαφοροποιούν την πεζογραφική παραγωγή αυτής της περιόδου από εκείνη της δεκαετίας του 1980, η οποία αντιθέτως διαλέγεται πρωτίστως με τον εμπορικό και ειδικότερα τον χολλυγουντιανό κινηματογράφο.

44. “Ανοιχτοί λογαριασμοί με την ιστορία”: η λογοτεχνία για παιδιά και νέους στα χρόνια της Μεταπολίτευσης

Γιάννης Μητροφάνης, Μέλος ΕΔΙΠ Νεοελληνικής Φιλολογίας, Π.Κ.

Η παιδική ηλικία και η νεότητα, ως ιστορικές κατηγορίες, προικοδοτούνται από την κοινωνική πραγματικότητα κάθε εποχής με διαφορετικές ιδιότητες, προσδοκίες και νόρμες. Τα αναγνώσματα που ο κόσμος των ενηλίκων προορίζει ή απορρίπτει για τα παιδιά και τους νέους είναι άμεσα συνυφασμένα με την πολιτισμική ιστορία. Στα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης η “έκρηξη της μνήμης”, τροφοδοτούμενη από τα αιτήματα της μακράς δεκαετίας του '60, εκβάλλει θριαμβευτικά στα αναγνώσματα της παιδικής και νεανικής λογοτεχνίας οι συγγραφείς των οποίων διεκδικούν να

διαμορφώσουν ένα άλλο αναγνωστικό κοινό με μια νέα ιστορική-πολιτική συνείδηση. Συγγραφείς και για ενήλικες αναγνώστες που είτε ανήκουν στην πρώτη μεταπολεμική γενιά ή και πρωτοεμφανιζόμενοι συγκροτούν μια νέα μνημονική κοινότητα μέσω της οποίας επαναδιαπραγματεύονται το ιστορικό παρελθόν, διεκδικώντας έτσι την άρση της ‘‘οικειοθελούς αμνησίας’’ για την Αντίσταση, τον Εμφύλιο και τα χρόνια της καχεκτικής δημοκρατίας. Τα κείμενά τους συγκροτούν ένα ιστορικό συνεχές ‘‘Μεσοπόλεμος- δικτατορία του Μεταξά, Κατοχή και Αντίσταση’’ το οποίο όμως συνιστά ένα διαρκές παρόν στα χρόνια της Μεταπολίτευσης. Οι ηττημένοι του Εμφυλίου διεκδικούν τη θέση τους στην Ιστορία και οι συγγραφικές εφεδρείες ανασύρονται από τη λογοτεχνία των ενηλίκων · ο παρηκμασμένος σοσιαλιστικός ρεαλισμός απωθείται τώρα στην περιφέρεια του λογοτεχνικού πολυσυστήματος για να υπηρετήσει αυτή τη φορά, αρκετά διαφοροποιημένος, τη νέα εθνική αφήγηση της Μεταπολίτευσης και τους ιδρυτικούς της μύθους. Το προδικτατορικό *Καπλάκι της βιτρίνας* (1963) της Άλκης Ζέη, ελαφρώς αναθεωρημένο στη Μεταπολίτευση, το διασκευασμένο για το εφηβικό κοινό από το *Οι νεκροί περιμένουν* (1959), *Μέσα στις φλόγες* (1978) της Διδώς Σωτηρίου, με απόληξη τους *Νικητές* της Ζωρζ Σαρή (1983), αλλά και οι αφηγήσεις της Μάρως Λοΐζου που ‘‘ήταν και δεν ήταν παραμύθια’’ (1977) συνθέτουν τις συστημικές αλλαγές στη λογοτεχνία για παιδιά και νέους στα χρόνια αυτά. Η λογοτεχνία για παιδιά και νέους λειτούργησε στα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια ως ενδιάμεσος δημόσιος χώρος στον οποίο δοκιμάστηκαν πρώτα μνήμες, ερμηνείες, προσδοκίες οι οποίες αργότερα πέρασαν στην ιστοριογραφία (Αποστολίδου 2010). Η διαχείριση και η επαναδιαπραγμάτευση του παρελθόντος επιχειρεί στα χρόνια αυτά να διαμορφώσει μια νέα αφήγηση περί έθνους η οποία φιλοδοξεί να αντικαταστήσει εκείνη της εθνικοφροσύνης.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ V

45. Γρήγορα φθείρονται οι γενιές στις μέρες μας»: Χρήσεις της νεολαίας στην πεζογραφία της Μεταπολίτευσης

Αγγέλα Καστρινάκη, Καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας, Π. Κ.

Το αίτημα για πολιτική λογοτεχνία και η ελπίδα που εναποτίθεται στη νέα γενιά είναι γνωστά φαινόμενα της Μεταπολίτευσης. Ο συνδυασμός τους μάλιστα είναι περίπου αναπόφευκτος. Στην ανακοίνωση εξετάζεται 1. πώς η πολιτική διεισδύει παντού, ακόμα και σε συγγραφείς που δεν είχαν δείξει νωρίτερα τέτοιες τάσεις ή που το θέμα τους κανονικά δεν το επιτρέπει (Γ. Ιωάννου, Μ. Κουμανταρέας, Μαργαρίτα Καραπάνου), 2. πώς χειρίζονται οι παλαιότεροι συγγραφείς (Πρεβελάκης, Τσίρκας, Αλ. Κοτζιάς, Κ. Τσιρόπουλος) το θέμα νεολαία: ο καθένας με τον τρόπο του υποκλίνεται στο «πρωτείο» της νεότητας, αγιοποιώντας τους νέους, πλην του τελευταίου που αποφάσισε να εκπροσωπήσει τον ακραίο συντηρητικό χώρο, οπότε αγιοποιεί μια ώριμη γυναίκα, 3. πώς μυθοποιεί η νεότερη γενιά το ίδιο θέμα: άλλοτε προεκτείνοντας και εντείνοντας το οργισμένο ύφος των σίξτις, που δεν είχε προλάβει να αναπτυχθεί στην Ελλάδα, και ταυτόχρονα κρατώντας κάποια απόσταση από τους φορείς της οργής (Μάρω Δούκα, Ν. Νικολαΐδης), άλλοτε υιοθετώντας ύφος παραωδίας που αμβλύνει τη μελαγχολία του τέλους εποχής (Χρ. Βακαλόπουλος, Άννα Δαμιανίδη), 4. πώς αναπτύσσεται μια ταχύτατη αίσθηση φθοράς και διάψευσης μιας γενιάς που δυσκολεύτηκε να ξεπεράσει τη μετεπαναστατική της κατάθλιψη· αντίδοτο φαίνεται να είναι για μεν τους οργισμένους η αποδοχή χρήσης τρομοκρατικής βίας (Μάρω Δούκα, Κατερίνα Πλασσαρά, Κατερίνα Γώγου), ενώ για τους άλλους η

ανακάλυψη νέων αντικειμένων ενδιαφέροντος όπως η τέχνη (Βακαλόπουλος) ή ο φεμινισμός (Δαμιανίδη).

46. Η «λογοτεχνία της εργατικής τάξης» στα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης: Αισθητικές τάσεις και ιδεολογικοί προσανατολισμοί
Βασιλική Πέτσα, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας (ΕΔΒΜ), Π.Κ.

Η ανακοίνωση στοχεύει στη διερεύνηση ενός συνόλου μυθοπλαστικών κειμένων που εμφανίστηκαν κατά την πρώτη φάση της Μεταπολίτευσης, τα οποία στο πλαίσιο της έρευνάς μας λογίζονται ως υποσύνολο της εγχώριας εκδοχής ενός ευρύτερου λογοτεχνικού είδους, της «λογοτεχνίας της εργατικής τάξης», καθώς θεματοποιούν όψεις της εργατικής ζωής και πτυχές της εργατικής ταξικής ταυτότητας, ενώ συγχρόνως εμφορούνται από κάποιο βαθμό πολιτικής δέσμευσης ως προς την υπεράσπιση των συμφερόντων της εργατικής τάξης. Τα έργα αυτά εμφανίζουν κοινά θεματικά, ιδεολογικά και τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά, η εξέταση των οποίων είναι ικανή να παράσχει σημαντικά συμπεράσματα για τη διαμόρφωση της λογοτεχνικής αισθητικής, αλλά και των κοινωνικοπολιτικών συμφραζομένων και των ιδεολογικών τάσεων της περιόδου.

Πιο συγκεκριμένα, θα υποστηριχτεί ότι το κεντρικό, και προνομιακό, λόγω της οριακότητας που χαρακτηρίζει την ταυτοτική του συγκρότηση, κειμενικό υποκείμενο του είδους ενσαρκώνεται στη μορφοπλασία του οικονομικού μετανάστη στη Δυτική Γερμανία (*Gastarbeiter*), σε μια κρίσιμη εποχή που, συν τοις άλλοις, αφενός σηματοδοτεί μια κρίσιμη καμπή στο ισοζύγιο αποδημίας-παλιννόστησης, δεδομένης και της οικονομικής κρίσης στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες το 1973, εγκαινιάζοντας πολύπλοκες διεργασίες σε κοινωνικό, διαπροσωπικό και υποκειμενικό επίπεδο, και αφετέρου μια κλιμάκωση της λογοθετικής (ανα)κατασκευής της ελληνικότητας εν όψει και της ολοκλήρωσης των ενταξιακών διαδικασιών στην Ε.Ε. Έτσι, ο λόγος περί τάξης εκφέρεται παράλληλα με εθνικούς (λ.χ. λόγος περί «εξάρτησης») ή άλλου τύπου λόγους (λ.χ., λόγος περί «λαϊκότητας»), παράγοντας σύνθετες ιδεολογικές συναρθρώσεις.

Εστιάζοντας πρωτίστως στο *Διπλό Βιβλίο* του Δημήτρη Χατζή (πρώτη έκδοση: 1976, προδημοσίευση: 1975) και στα έργα *Οι συμπαίκτες* (πρώτη έκδοση: 1977) και *Μερόνυχτα Φραγκφούρτης* (πρώτη έκδοση: 1982, προδημοσίευση: 1981) του Αντώνη Σουρούνη, θα αναδείξουμε τον δυαδισμό σε θεμελιώδη μορφολογική, ιδεολογική και ταυτοτική συνθήκη της λογοτεχνίας της εργατικής τάξης κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, ο οποίος απηχεί τόσο τον εσωτερικό διχασμό του απόδημου ή παλιννοστούντος υποκειμένου όσο και τα ιδεολογικά επίδικα μιας *de facto* μεταβατικής εποχής. Η διττότητα που διέπει τα συγκεκριμένα κείμενα, η οποία κάποτε αποδομείται ή οδηγείται σε διαλεκτική συναρμογή, εκφράζεται με ποικίλα δίπολα, που αφορούν την εργατική υποκειμενικότητα (άνθρωπος/μηχανή, άνθρωπος /φύση, οικείο/αλλότριο, ατομικό/συλλογικό) αλλά και τις ισορροπίες ρόλων, με όρους διαπραγμάτευσης ταυτίσεων, εντός του λογοτεχνικού πεδίου (συγγραφέας /ήρωας εργάτης, αναγνώστης /ήρωας εργάτης) και την αναδιαμόρφωση της εθνικής φυσιογνωμίας (παράδοση/ εκσυγχρονισμός, ελληνικότητα /ευρωπαϊκότητα).

47. Κρατικά βραβεία πεζογραφίας 1974-1981: Μια θεσμική πρόταση ανασυγκρότησης του λογοτεχνικού πεδίου
Αναστασία Νάτσινα, Επίκουρη καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας, Π.Κ.

Μέσα στην οκταετία 1974-1981 δίνονται δώδεκα βραβεία μυθιστορήματος και δεκαέξι βραβεία διηγήματος, φέρνοντας στο προσκήνιο έναν μεγάλο αριθμό από πεζογραφικά έργα με ποικίλη θεματολογία, τεχνολογία, αλλά και, όπως μπορεί να κρίνει κανείς εκ των υστέρων, αναγνωσιμότητα και επιβίωση. Η ανακοίνωση θα συζητήσει τις επιλογές των επιτροπών βράβευσης σ' αυτήν τη μεταβατική φάση, επιχειρώντας να διαγνώσει τις προτεραιότητες και τις ανάγκες που επιχειρεί να καλύψει ο θεσμός των κρατικών βραβείων μέσα σ' ένα λογοτεχνικό πεδίο που βρίσκεται σε φάση ανασυγκρότησης. Θα συζητηθούν έργα συγγραφέων όπως οι Αλκ. Γιαννόπουλος, Γ. Σκαρίμπας, Τ. Γκρίτση-Μιλλιέξ, Τ. Σταύρου, Γ. Ιωάννου, Τ. Αλαβέρας, Σπ. Πλασκοβίτης, Μ. Κουμανταρέας, Αρ. Νικολαΐδης, Φ. Δρακονταειδής, αλλά και Γ. Μαγκλής, Ε. Βοϊσκου, Σ. Ιορδάνου, Β. Καραγιωργας, Φ. Κονδύλης, Τ. Χατζηαναγνώστου, Ε. Λαδιά, σε μια προσπάθεια να εκτιμηθεί η βαρύτητα παραγόντων όπως η θεματική της πρόσφατης εμπειρίας της χούντας αλλά και η ιδεολογική τοποθέτηση, η συμβολή των έργων σε διάφορες μορφές εθνικής αφήγησης, η δικαίωση παραγνωρισμένων συγγραφέων παλαιότερων γενεών αλλά και οι ασφαλείς επιλογές καταξιωμένων δημιουργών, η προβολή νεότερων συγγραφέων, η κατανομή μεταξύ παράδοσης και καινοτομίας, Αθήνας και περιφέρειας, ελλαδικού κέντρου και περιφερειακού ελληνισμού. Αν και προσφέρει ένα σχετικά ανομοιογενές πεδίο μελέτης λόγω των διαφορετικών, κατά καιρούς, επιτροπών βράβευσης, το σώμα κειμένων των βραβευμένων έργων επιτρέπει να ερευνηθεί κανείς μια θεσμική πρόταση ανασυγκρότησης του λογοτεχνικού πεδίου σε σχέση με την ευρύτερη λογοτεχνική κίνηση της εποχής.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΙΙ

48. Πολιτισμικές μεταβολές και ανακατατάξεις στα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια. Η περίπτωση του περιοδικού *ο Πολίτης*.

Κωνσταντίνος Χαλκιαδάκης. Μεταπτυχιακός φοιτητής του Ιστορικού τμήματος Π.Κ.

Όταν εκδίδεται το πρώτο τεύχος του *Πολίτη*, το Μάιο του 1976, τα βασικότερα ζητήματα της πολιτειακής μετάβασης έχουν διευθετηθεί. Η Γ' Ελληνική Δημοκρατία βρίσκεται σε μια εύθραυστη ισορροπία όπου η κινητικότητα των μαζών συναντά την αναδυόμενη κουλτούρα του λαϊκού πολιτισμού. Σε αυτό το μεταβαλλόμενο περιβάλλον το περιοδικό επιχειρεί να αρθρώσει έναν κριτικό λόγο που θα περιλαμβάνει ποικίλες όψεις της δημόσιας σφαίρας.

Βασική του προβληματική σε όλη του τη μακρόχρονη πορεία ήταν η υπόθεση της «ανανέωσης» της Αριστεράς, εστιάζοντας κυρίως στην αναζήτηση μιας διαφορετικής πολιτισμικής πολιτικής. Ήταν ένα πολυθεματικό έντυπο που συγκέντρωνε στους κόλπους του μια πλειάδα ακαδημαϊκών, δημοσιογράφων, λογοτεχνών και στοχαστών, με προεξέχουσα τη μορφή του διευθυντή και εκδότη του, Άγγελου Ελεφάντη.

Οι παρεμβάσεις του για το γλωσσικό, τον αντιαμερικανισμό, τη λογοκρισία, τον καταναλωτισμό, τον έντυπο λόγο των εφημερίδων, τον τουρισμό, την παράδοση, το λαϊκισμό, τη λογοτεχνική πρωτοπορία, τις τέχνες, τα φεστιβάλ, το βιβλίο, την εκπαίδευση, τα Πανεπιστήμια, όλα αυτά αναδεικνύουν τη ρευστότητα της μεταπολιτευτικής περιόδου και το πως αναμετρήθηκε το περιοδικό με αυτά τα ζητήματα. Προς ποια κατεύθυνση όμως βάδιζε ο πολιτισμικός του λόγος και ποια γλώσσα χρησιμοποιούσε γι' αυτό το σκοπό; Ίσως όμως το πιο βασικό ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί είναι το εξής: ποιο ήταν το παράδειγμα του πολιτισμικού ήθους που όριζε ο *Πολίτης*;

Η Μεταπολίτευση σημαδεύτηκε από την συγκρουσιακή κίνηση των ιδεών στο δημόσιο λόγο, αναπόσπαστο κομμάτι του οποίου υπήρξε και ο *Πολίτης*. Εάν θέλουμε να γνωρίσουμε καλύτερα εκείνη την περίοδο, πρέπει να ανιχνεύσουμε τις «ανοιχτές» επιλογές και τις δυνατότητες που συνδιαμορφώθηκαν στον πολιτισμικό βίο του κοινωνικού σώματος. Τα διακυβεύματα για τις μεταπλάσεις της νεοελληνικής κουλτούρας και ταυτότητας και η αντανάκλασή τους στα περιοδικά της εποχής μας προσφέρουν γόνιμες προβληματικές για μια αποτελεσματικότερη χαρτογράφηση του πεδίου της Μεταπολίτευσης.

49. Τα έντυπα του Λεωνίδα Χρηστάκη και η διαμόρφωση της πολιτιστικής ταυτότητας του “θεσμικού περιθωρίου” κατά τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια

Αθανάσιος Β. Γαλανάκης, *Μεταπτυχιακός φοιτητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Ε.Κ.Π.Α.*

Η παρούσα ανακοίνωση εστιάζει το ενδιαφέρον της στην κίνηση των εντύπων που διηύθυνε ο συγγραφέας και εικαστικός Λεωνίδας Χρηστάκης (1928-2009), κατά τα πρώτα κρίσιμα μεταπολιτευτικά χρόνια (1974-1981). Αρχής γενομένης από το περιοδικό *Κούρος*, περνώντας έπειτα στο έντυπο *Panderma* και φτάνοντας έως το ιστορικό *Ιδεοδρόμιο*, ο Λεωνίδας Χρηστάκης διαμόρφωσε την ιδεολογική, αισθητική και εκφραστική βάση του κοινώς καλούμενου *περιθωριακού χώρου*, ενώ παράλληλα ύψωσε έναν οξύ κριτικό λόγο απέναντι στην πολιτιστική ενσωμάτωση που επιχειρήθηκε –και εν πολλοίς επετεύχθη– από το 1981 και εξής, συντονισμένος πάντοτε με τον διεθνή χώρο και τις εξελίξεις του.

Όπως προαναφέρθηκε, πεδίο της έρευνας αποτελούν τα έντυπα *Κούρος* και *Panderma*, το σπάνιο εγχείρημα-κόμικ *Ο Μικρός Δημοκράτης*, ενώ δε λείπουν οι αναφορές στο περιοδικό *Ιδεοδρόμιο* αλλά και στα έργα του ίδιου του Λεωνίδα Χρηστάκη.

Σκοπός της μελέτης αποτελεί η χαρτογράφηση των εντύπων αυτών τόσο σε ιδεολογικό όσο και σε αισθητικό επίπεδο, ο εντοπισμός της θέσης που αυτά κατείχαν όσον αφορά στην κίνηση των πολιτιστικών πραγμάτων κατά την εξεταζόμενη περίοδο, αλλά και η ένταξή τους σε μιαν ευρύτερη κριτική στάση της εποχής, όπως αυτή εκφράστηκε μέσα από άλλους –νίστε διαφορετικής κατεύθυνσης και στόχευσης– ιδεολογικούς χώρους και έντυπα, όπως, λ.χ., το περιοδικό *Σημειώσεις* (ή/και οι κατά πολύ προγενέστερες *Μαρτυρίες*). Τέλος, επιχειρείται η σύγκριση και η ποιοτική αντιπαραβολή του “θεσμικού περιθωριακού εγχειρήματος Χρηστάκη” με τις απόπειρες ύψωσης ενός κριτικού ή/και ελεγκτικού λόγου από τον σύγχρονο *luben* (ή οιονεί *luben*) χώρο

50. Γελοιογραφία και κόμικς στη μεταπολίτευση

Αντώνης Νικολόπουλος (Solourp), δρ. Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας Παν/μιο Αιγαίου, γελοιογράφος, συγγραφέας graphic novels

Η γελοιογραφία στην Ελλάδα έχει μακρά παράδοση με πολύ σημαντικούς δημιουργούς (Θέμος Άννινος, Φωκίων Δημητριάδης, Μποστ κλπ) να έχουν αφήσει το καλλιτεχνικό τους αποτύπωμα στο πέρασμα περίπου δύο αιώνων. Δεν ισχύει όμως το ίδιο και για τα κόμικς, τα οποία στο μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} αιώνα ήταν περισσότερο γνωστά ως «μικιάου». Τα ‘ευτελή’, λοιπόν, αυτά ‘παραλογοτενήματα που προορίζονταν για παιδιά’, κυκλοφορούσαν κατά κύριο λόγο σε φτηνές εκδόσεις, άλλοτε με μεταφρασμένες ιστορίες (πρωτίστως από την Αμερική) και άλλοτε με

εγχώριες παραγωγές που προσπαθούσαν να μιμηθούν το ύφος και την θεματολογία των εισαγόμενων.

Στα χρόνια της μεταπολίτευσης συνέβη μια δομική αλλαγή. Άνθρωποι οι οποίοι κατά την διάρκεια της Χούντας ζούσαν – συχνά ως σπουδαστές- σε ευρωπαϊκές χώρες όπως η Γαλλία και η Ιταλία, ήρθαν ως αναγνώστες σε επαφή με τα ‘διαφορετικά’ σκίτσα της εποχής. Σκίτσα ανατρεπτικά που καθρέφτιζαν- παράλληλα με τη μουσική και τα άλλα πολιτικά και καλλιτεχνικά κινήματα- το γενικότερο πλαίσιο ιδεών που είχε αφήσει πίσω του ο Μάης του ’68. Με την πτώση της χούντας και επιστρέφοντας στην Ελλάδα, κάποιοι από αυτούς δραστηριοποιήθηκαν εκδίδοντας ειδικά περιοδικά κόμικς και κάποιοι άλλοι ως σκιτσογράφοι εισήγαγαν σταδιακά μια νέα αισθητική και ιδεολογική αντίληψη του σκίτσου.

Στη μεταπολιτευτική Ελλάδα λοιπόν, παρατηρείται μια ιδιαίτερα δυναμική εξέλιξη στον χώρο του σκίτσου: Από τη μια εμφανίζεται μια ανανεωμένη, ανατρεπτική και ιδιαίτερα πολιτικοποιημένη γελοιογραφία -με κύριους εκφραστές της τον Γιάννη Ιωάννου και τον Γιάννη Καλαϊτζή- και από την άλλη την κυκλοφορία ειδικών περιοδικών κόμικς – όπως η «Βαβέλ», το «Παρά Πέντε», η «Κολούμπρα», το «Μαμουθ» και άλλα – που εισάγουν μια νέα αντίληψη ‘ενήλικων’ εικονογραφημάτων, εκπαιδεύοντας ταυτόχρονα αναγνώστες και νέους δημιουργούς σε μιαν άλλη αισθητική και αφηγηματική προσέγγιση του Μέσου των κόμικς.

Η πολιτική γελοιογραφία όπως την γνωρίζουμε σήμερα αλλά και η σημαντική, σύγχρονη παραγωγή κόμικς και graphic novels, έχουν τις ρίζες τους ακριβώς σε αυτήν την μεταβατική περίοδο. Η παρούσα εισήγηση περιγράφει το γενικότερο πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο που διαμόρφωσαν την συγκεκριμένη καλλιτεχνική και αφηγηματική μετάβαση.